

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**Reflexe milostného vztahu v díle Ludvíka
Vaculíka a Lenky Procházkové**

**Reflection of love affair in the work of Ludvík Vaculík
and Lenka Procházková**

Magisterská diplomová práce

Bc. Lucie Červenková

Česká filologie – Španělská filologie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Uherském Brodě dne 1. prosince 2017

Poděkování:

Děkuji doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D., za odborné vedení, přínosné konzultace a profesionální přístup v celém průběhu vypracování této diplomové práce

OBSAH

ÚVOD	5
1 Smolná kniha Lenky Procházkové	8
1.1 Charakteristika románu a jeho ukotvení v dobovém kontextu	8
1.2 Postavy	9
1.3 Struktura románu a nastínění dějové linky	13
1.4 Autorský styl Lenky Procházkové	24
2 Jak se dělá chlapec Ludvíka Vaculíka	27
2.1 Charakteristika románu a jeho ukotvení v dobovém kontextu	27
2.2 Postavy	27
2.3 Struktura románu a nastínění dějové linky	28
2.4 Autorský styl Ludvíka Vaculíka	41
3 Román proti románu	46
3.1 Pavla proti Xence, Josef proti vypravěči	46
3.2 Téma interrupce	51
3.3 Téma nevěry	52
3.4 Téma sexuality	54
Závěr	58
Anotace	61
Resumé	63
Seznam použitých zdrojů	65

ÚVOD

Předmětem této diplomové práce je srovnání knihy Lenky Procházkové *Smolná kniha* a románu *Jak se dělá chlapec* Ludvíka Vaculíka, ve kterých je výrazným spojovníkem milostný vztah jejich protagonistů. Do centra našeho zájmu se dostává skutečnost, že mezi těmito knihami existuje faktická souvislost. Román *Jak se dělá chlapec* byl napsán Vaculíkem jako reakce na *Smolnou knihu*, jejíž autorka byla dlouhodobou partnerkou Ludvíka Vaculíka.

Hlavní téma obou knih představuje osud milostného vztahu protagonistů, kteří se nikoliv náhodou podobají osudu autorů obou knih. V obou případech, tedy Lenka Procházková ani Ludvík Vaculík, se netají faktem, že oba romány jsou vystavěny na reálných základech a obsahují značnou míru autobiografičnosti.

Toto téma bylo zvoleno z toho důvodu, že podle našeho názoru nebylo příliš probádané. Literární odpověď prostřednictvím tak rozsáhlého literárního útvaru, jakým je román, není jevem obvyklým, a to tím spíše, že oba spisovatele v dané době pojil partnerský vztah a v jejich literární tvorbě byla patrná silná citová zainteresovanost. Prvotním impulsem ke zpracování této diplomové práce byl článek Pavla Janouška *Román proti románu*, ve kterém literární kritik oba romány srovnává a jehož název byl inspirací pro pojmenování třetí kapitoly této diplomové práce.

Jádro práce představují tři rozsáhlé kapitoly, každá z nich je přitom strukturována do menších částí, podkapitol. První dvě kapitoly jsou věnovány románům *Smolná kniha* a *Jak se dělá chlapec*. Obě se věnují specifické problematice v rámci daného románu.

Kapitola věnující se *Smolné knize* je rozdělena do jednotlivých podkapitol. První podkapitola nabízí stručnou charakteristiku vzniku románu a jeho ukotvení v dobovém kontextu. Toto ukotvení je důležité pro oba analyzované romány, protože jejich téma je úzce spjato s politickým systémem, ve kterém se jejich děj odehrává. Důležitá je také pozice, jakou v nastoleném režimu protagonisté *Smolné knihy* i románu *Jak se dělá chlapec* zaujímají. Na tuto problematiku úzce navazuje

podkapitola, která se zabývá postavami. Následuje část věnující se struktuře románu a nastínění dějové linky. Finální podkapitolou v rámci této kapitoly je část, která charakterizuje autorský styl Lenky Procházkové.

Kapitola, která se věnuje románu Ludvíka Vaculíka *Jak se dělá chlapec*, se taktéž zabývá charakteristikou vzniku románu a rovněž důvody, které způsobily, že se tuto knihu vůbec začal autor psát. Postavám je v práci věnována menší podkapitolka, na rozdíl od postav ve *Smolné knize* jsou protagonisté knihy *Jak se dělá chlapec* zastoupeni v mnohem menší míře. Předchozí rozdělení na podkapitoly je dodrženo také zde, po pasáži věnované postavám následuje podkapitola věnující se struktuře románu a závěrečná část se opět zabývá charakteristikou autorského stylu Ludvíka Vaculíka.

Třetí kapitola nazvaná *Román proti románu* si dává za úkol zhodnotit v předešlých dvou kapitolách popsané romány a akcentovat témata, která jsou pro obě prózy důležitá. Ovšem každá z nich je prezentuje nejen odlišným způsobem, ale někdy je to způsob, který doslova kontrastuje tomu, jak to bylo popsáno v knize druhé. Zaměřili jsme se na klíčová témata pro oba romány, kterými jsou podle našeho názoru sexualita, nevěra a interrupce.

Součástí prvních dvou kapitol je nepostradatelná podkapitola nabízející analýzu prózy. Tato interpretace má v naší práci své důležité místo, protože pouze prostřednictvím podrobného seznámení se s oběma romány se otevírají možnosti, jejichž zásluhou můžeme romány srovnávat a polemizovat s jednotlivými událostmi, které jsou v obou knihách zobrazeny. Tyto informace jsou pak zaznamenány ve třetí části diplomové práce.

V textu jsou hojně využívány citace z obou knih ve snaze co nejlépe nastínit charakter doby, do které je příběh obou knih zasazen, a zejména atmosféru mezi ústředními protagonisty. Využíváme také značného množství dobových recenzí, je však nutné poznamenat, že panuje velký nesoulad mezi množstvím recenzí, jež se zaměřují na román *Jak se dělá chlapec*, a recenzí na *Smolnou knihu*, které by bylo možno spočítat na prstech jedné ruky. Na recenzích a kritikách, jimiž se v rámci literárněkritické recepce zabýváme, se snažíme demonstrovat, ve kterých aspektech obou děl se jejich autoři názorově shodují nebo naopak rozcházejí. Posléze na

citacích z recenzí a kritik naznačujeme, jakým způsobem sledovaný titul hodnotí, a zároveň se zabýváme jejich komparací.

1 *Smolná kniha* Lenky Procházkové

1.1 Charakteristika románu a jeho ukotvení v dobovém kontextu

Smolná kniha Lenky Procházkové vyšla poprvé roku 1989 jako 382. svazek v samizdatovém nakladatelství Edice Petlice. Následovně byla vydána v roce 1992 v nakladatelství Atlantis a znovu v roce 2009 v nakladatelství Eroika. Kniha je strukturována do tří částí a dvou intermezz.

Už výběr názvu, který je synonymem pro černou nebo popravčí knihu, předznamenává autorskou intenci. K názvu se v ediční poznámce autorka vyjadřuje takto: „Smolná kniha, což Němci prvoplánově překládají jako Pechbuch. Zřejmě jim ušla ta návaznost na středověk, kdy se tak říkalo záznamům získaným inkvizicí (či jiným vyšetřovatelem) při trpném výslechu. Čili na mučidlech nebo poetičtěji na sotnách. Trpné právo je nonsens, protože člověk na mučidlech, pokud je nevinný, nemá právo na pravdu. Má jen právo lhát, aby skončil útrpný výslech. Název románu je tedy obrazný a značně nadnesený, nicméně jeho děj zachycuje policejní atmosféru osmdesátých let pohledem zevnitř, tedy z ghetta. To strnulé zatuchlé klima, kdy žádné dobré změny nebyly na obzoru a všechnu radost a naději jsme si museli organizovat sami.“¹

Tato slova dokládají autorčin záměr popsat prostředí disentu a prostřednictvím specifického středověkého žánru zaznamenat útrpnost, šikanu a následné tresty osob z „ghetta“. Název knihy lze vztáhnout i k tématům autorčiny předcházející tvorby. Próza v mnohých aspektech navazuje na její předešlý román *Oční kapky*. Autorka ve *Smolné knize* rozvíjí dějovou linku známou z *Očních kapek* a do jisté míry platí, že obě díla jsou variantou jednoho námětu. V románu *Jak se dělá chlapec* vypravěč poznamenává: „Ty prostě na každou svou knížku spotřebuješ jednoho chlapa. Tentokrát na to padnu já.“² Tato citace příhodně

¹ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 523.

² VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 8.

vystihuje hlavní téma obou knih. Příběh je totiž vždy vystavěn na lásce k osudovému muži. V případě *Očních kapek* je to sobecký Jakub, který Pavlu velmi brzy opustí; v případě *Smolné knihy ženatý a o mnoho starší Josef*. Pavla tak zpodobňuje úděl ženy, která se nachází v pozici milenky/partnerky a její partner se nedokáže rozhodnout pro jednu ze svých žen. S přihlédnutím k této myšlence by mohla být kniha považována za reflexi vlastního osudu. Pocit beznaděje je dán zejména tím, že oba vztahy končí pro Pavlu tragicky, v obou případech ji partner opouští.

Neméně závažnou interpretací by mohla být aluze na jedno z hlavních témat knihy, kterým je potrat. Potracený plod, který byl okolnostmi odsouzen k „smrti“, by také mohl být jedním ze jmen ve *Smolné knize*, tedy v seznamu odsouzených a zabitých.

1.2 Postavy

Hlavní postava i vypravěčka *Smolné knihy*, stejně jako v *Očních kapkách*, nese jméno Pavla Suková. Příjmení je v textu uváděno pouze v situacích spojených s institucemi (nemocnice, policie), jejichž návštěva je pro vypravěčku frustrující. V próze vystupují také další postavy známé z předchozí knihy – maminka a Magdalena, dcera z prvního vztahu. Tuto „věrnost postavám“ lze pokládat za důsledek autobiografičnosti³ knihy. Hypotézu potvrzuje v doslovu ke *Smolné knize* sama Procházková: „Smolná kniha je můj poslední autobiografický příběh, v němž všechny postavy mají předobraz v autentických osobách. Tomuto druhu prózy se říká klíčový román..., autora chrání před žalobou za pomluvu.“⁴

S další hlavní postavou Josefem, který je Pavliným partnerem, vstupují do příběhu jeho přátelé. Jsou to desítky postav, které představovaly páteř československé disidentské společnosti, avšak jejichž identitu Procházková

³ Jedním z důkazů autobiografičnosti knihy je i tvrzení Lenky Procházkové v knize rozhovorů *Zvonek a pak chorál*: „Teď to trochu zkrátím. Vynechané detaily jsou k dohledání v románu *Smolná kniha*.“

⁴ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 358.

neodkrývá explicitně. Přece však užívá taková jména, která se od jmen reálných postav příliš neliší. Například Václav Havel zde vystupuje jako Vincenc, Procházkové dcera Cecílie je pojmenována jako Lucie a její dcera Maria je Magdalénou. K Josefu Škvoreckému je odkazováno jako ke Smiřickému a vydavatelství '68 Publishers je zmiňováno jako Nakladatelství pana Smiřického.

Naproti tomu postavy, které mají společensky nebo politicky kontroverzní charakter (např. přítelkyně Eva, která je příslušnicí StB, či přímo hlavní postavy Pavla a Josefa), nemají se svými reálnými předobrazy žádnou formálně-jmennou spojitost, a proto nejsou tak snadno dešifrovatelné.

Další a zásadní postavou je Pavlou uznávaný a později režimem pronásledovaný otec, který v jejím životě sehrává neoddiskutovatelnou roli jako její vzor. K líčení příběhů o svém otci se Pavla uchyluje při stresově vypjatých situacích, ve kterých osobnost morálně silného otce funguje svým způsobem jako únik do bezpečí: „Tenkrát tátovi uveřejnili v nedělní příloze novin povídku, jenže redaktor to spletl a označil ji jako úryvek z chystaného románu. Tátu tahle nepřesnost trochu namíchla, ovšem nemohl tušit, co z toho vznikne. Čtenářům se úryvek líbil, psali dotazy, kdy a kde ta slibovaná kniha vyjde, dotyčný packal z toho měl průšvih v těch zlatých dobách, nakonec to dopadlo tak, že byl táta donucen k té povídce dopsat celou knihu [...]. Za čtvrt roku ten román vyšel. Vytiskli ho v tak neuvěřitelném nákladu, že to radši nebudu...“⁵ Ke svému otci, komunistickým režimem pronásledovanému muži, cítí Pavla hluboký obdiv a staví se dokonce do role jeho následovnice. To v rozhovoru pro časopis Tvar stvrzuje i sama Procházková: „NM: Necítíte se být literárně ve Vaculíkově stínu? LP: Ne, ale velmi ráda jsem ve stínu svého otce, který byl opravdu velkým spisovatelem. NM: Čím je pro Vás otcův odkaz inspirativní? LP: Především díky tátovi jsem začala sama psát, tomu prostě nešlo odolat. Vedle něj člověk cítil, že psaní je ta nejužasnější

⁵ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 69.

zábava na světě. Ke konci, když už byl v těžké depresi a umíral, jsem poznala i ten rub, že je to taky to nejsmutnější řemeslo na světě.“⁶

Pavlin vztah k otci se výrazně projektuje do postavy Josefa. Josef, otcův vrstevník, je vypravěčkou vnímán jako morální autorita. Jako nebojácný, nepřeslechnutelný hlas disidentského prostředí. Tvrzení lze doložit citací z Vaculíkova *Českého snáře*, ve kterém je Pavla popisována jako Růžová dáma. Pojmenování Růžová dáma je přímým odkazem na titul románové prvotiny Lenky Procházkové: „Vešel jsem do kavárny Belveder a Růžová dáma, ve skutečnosti černá Procházková, už tam seděla. Trčela nad stolem tence a křehce, v černé halence, s vlasy těsně utaženými a s napjatým hubeným obličejem nějaké šelmice. Na krku, světlejším než tvář, měla omotanou silonovou asi šálku v barvě všedních punčocháčů ‚Proč máte na krku tu ošklivou provázku,‘ zeptal jsem se, protože mě to naštvalo. Černá dáma zrůžověla, sáhla prsty někam pod bradu, uvolnila šálku, smotala ji a ukryla někam pod stůl, snad na klín, kdovíjaký, napadlo mi. (Jalový, jak se brzy ukáže.)“⁷

Výrazným uměleckým prostředkem je imaginární postava „klátivého Ira“, který je předobrazem Pavlina vysněného muže. Jeho přítomnost v příběhu je značně účelová, výskyt je přímo úměrný krizi, kterou prochází vztah Pavly a Josefa. Zpočátku se zjevuje sporadicky, například po návštěvě kina s přítelkyní: „Někde v té tmě možná čeká klátivý Ir, ještě je ale moc brzo, a tak se míváme.“⁸ S vysněným mužem si krátce spojuje Adama, se kterým se seznámí na silvestrovském večírku: „Pohne rameny, zvednu hlavu výš, nad nimi má zlatorudou hřívu, oči určitě modré, jak jinak, kdo taky kdy viděl klátivého Ira s hnědejma očima?“⁹ Na konci románu se postava klátivého Ira objevuje v Josefově dopise, kterým se s Pavlou rozchází,

⁶ MACUROVÁ, Naděžda. Síla psát a žít: Rozhovor s Lenkou Procházkovou. Tvar. 1994, roč. 1994, č.5, s. 5-6.

⁷ VACULÍK, Ludvík a Jitka UHDEOVÁ. *Český snář*. Vyd. 5., V nakladatelství Atlantis 3. Brno: Atlantis, 2002. ISBN 80-710-8233-3, s. 410.

⁸ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 189.

⁹ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 243.

protože mu byla nevěrná: „Měl bych, ale nesnesu. Tehdy jsem to přece cítil! A Tys mi to vymluvila. Uděláš to znovu. Odcházím, Pavlíno, Tvůj klátivý Ir.“¹⁰ Touto promluvou se symbolicky uzavírá příběh i hledání ideálního muže, klátivého Ira, za kterého se v dopise Josef považoval a snažil se prostřednictvím tohoto přirovnání vyjádřit, že o ideálního muže právě přišla. Tato neochvějná víra ve své vlastní schopnosti čtenáři nastiňuje jeden z důležitých povahových rysů Josefa, kterým je vysoké sebevědomí.

Nepřehlédnutelným aspektem prózy Procházkové je pojmenovávání milenek a manželek disidentů podle odrůd květin. Jako například sedmikráska pana Nerudy/Vincka, vytrvalá milenka, která se snaží, aby nebyla ve své roli zastoupena: „„Hele, s tím sklípkem to myslíš myslili vážně?“ chytne mě za loket Jesika. Váhavě přikývnu a sedmikráska rozčileně pokračuje. „Tak bychom se k tomu návrhu měly vrátit, aby se to domluvilo najisto, aby hned konkrétně řekli, koho zvou. Chápeš?“

Chápu. Ovšemže chápu. Ale v tomhle ti nepomůžu, myslím si teskně, protože vidím, že jsme na tom stejně. Chudobka a čekanka, to nejsou žádné erbovní kytky. Taky jsme se narodily moc pozdě, naši rytíři už byli upsaní jinam.

„Jak Vincka znám, tak je klidně schopnej jet tam nakonec s Klárou a já se to ani nedovím,“ zamžiká sedmikráska.“¹¹ Jako maceška je označena shodou okolností další Vinckova přítelkyně: „„To taky jsem!“ směje se Alice a já si ji řadím k maceškám. Ty mají taky sametové tvářičky a vydrží jim i ve sněhu.“¹²

Jiří Pechar v díle *Nad knihami a rukopisy* rozvíjí myšlenku, která vystihuje postavy, které jsou přítomny ve značném množství textů Lenky Procházkové: „ať už jsou jakékoliv situace, v nichž se hrdinky ocitají, jejich reakce mají určité rysy společné: impulzivní bezprostřednost a vzdorovitou hrdost, která se snadno může zvrátit v sebe trýznivou poddajnost, jakmile je zatížena pocitem provinilosti.“¹³ S tímto tvrzením lze bezezbytku souhlasit. Postavy, zejména ty hlavní, jsou

¹⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 518.

¹¹ Tamtéž, s. 42.

¹² Tamtéž, s. 54.

¹³ PECHAR, Jiří. *Nad knihami a rukopisy*. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-721-5000-6, s. 210.

v textech Lenky Procházkové velmi podobné. Jediné postavy, jejichž city a postoje jsou čtenáři příběhu průhledné, jsou hlavní hrdinky příběhu. Jejich partneři a blízcí jsou viděni skrze perspektivu hlavní postavy a dozvídáme se o nich pouze to, co o nich ví postava sama.

1.3 Struktura románu a nastínění dějové linky

Román je, stejně jako *Oční kapky*, psán z vyprávěcí perspektivy ženy ve středním věku, která žije v sídlištním bytě, pracuje jako uklízečka v divadle a kvůli svým postojům a stykům nemůže veřejně publikovat své knihy.

První část příběhu začíná silvestrovským večírkem a následně emigrací sestry, která je úzce svázána s Pavlinou výpravou do sestřina bytu s cílem zachránit její majetek.

Událost, kterou je nutné zmínit, zejména pro popis disidentského prostředí, představuje obrozenecký bál. Jeho návštěva se dá označit pojmem večírek ve večírku. Skupina disidentů se vypraví na oficiálně pořádanou událost. Osobnosti z uměleckého prostředí jsou přestrojeny za známé literární postavy. Na čtenáře přitom tato skutečnost působí dojmem dvojího maskování, kdy se za Nerudu převléká pan Vincenc, jemuž je předobrazem Václav Havel. Pozoruhodnou scénou, která potvrzuje výše popisovanou šablonu Pavly pro výběr partnera, je ta, kdy se Josef převléká za Pavlina otce: „Já si stoupnu,‘ odstrčí židli Josef, pak na ni vyleze a pomalu se otáčí. Zastrčí ruce do kapes, vyndá je, ohrne límec saka, sklopí ho. ‚Stačí. Já už to vím,‘ zarazí ho Kostka. ‚Máš oblek Pavlinýho táty.‘“¹⁴

Na čtenáře tento převlek spolu s níže popsáním a citovaným chováním dvojice působí až incestně. Zdá se, že prostřednictvím zjednodušené a nepříliš sofistikované hry s literárními fakty se autorka snaží dodat popisované scéně vyšší míru intelektuálnosti a poněkud násilně tak na bulvární a voyeurský popis plesu naroubovat své literární znalosti: „Hele, támhle je další Neruda!“ ukazuje Kateřina. [...] ‚Buďte úplně klidný, pane Vincenc, to pro vás není žádný konkurent, to je, řekl

¹⁴ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 36.

bych, sotva Sabina,‘ sedá si Josef. ‚No, aby to fakt nebyl nějakej... sabina,‘ napadne Kostku.“¹⁵

Důležitým zvratem v první části románu je Pavlino těhotenství. Josefova reakce není zaznamenána prostřednictvím dialogu hlavních postav, tedy osob, kterých se tato událost přímo týká. Josefovy názory na to, že jeho partnerka čeká dítě, a jeho dojmy z těhotenství, jsou tlumočeny Pavlou prostřednictvím dialogu s kamarádkami. Před čtenáře je rozprostřena spleť situací, v níž Josef – ústy Pavly – hovoří o událostech a názorech, které jsou úzce spjaty s vypravěčkou a které se jí dotýkají v jedné z nejintimnějších ženských záležitostí – potratu. Pavla se staví do role oběti, avšak před přítelkyněmi obhájí Josefa a soustavně odsouvá do pozadí svůj negativní názor na potrat. Autorčin postoj k přerušení těhotenství je vyjádřen prostřednictvím promluv kamarádek, zatímco sama vypravěčka se převážně drží jen těch názorů, které už předtím vyslovil její partner: „„Doufám, že nejseš tak blbá, abys šla na potrat!‘ ‚Josef si myslí, že bych měla jít.‘ ‚To mě teda překvapuje, pamatuju, že když jsi čekala Lucku, tak potraty odsuzoval.‘ ‚Jenže dnes je o tři roky starší.““¹⁶ Působivý je kontrast mezi dvěma protichůdnými dialogy, které vypravěčka vede s kamarádkami a následně je staví vedle sebe. V každém z nich obhájí jiný názor – jednou je pro potrat a podruhé proti němu.

Potrat a především vyrovnávání se s ním lze bez jakékoliv diskuse označit za jedno z ústředních témat románu. Toto téma se úzce dotýká dalšího palčivého tématu prostupujícího celým příběhem. Je to pozice Pavly v Josefově životě a její úděl milenky nepoměrně staršího muže.

Josef, jakožto ženatý muž, bojuje s pocitem zodpovědnosti za obě své partnerky, za obě své rodiny. Nachází se v situaci, v níž se nedokáže vzdát ani jedné z nich. Avšak jeho pokročilý věk a chatrné zdraví ho naplňují nejistotou vyplývající z obavy přivést na svět dalšího potomka a z neschopnosti obě rodiny finančně zabezpečit. Jeho situaci mu ztěžuje i pozice disidenta. Z těchto důvodů se proti

¹⁵ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 37.

¹⁶ Tamtéž, s. 70.

Pavle „spolčí“ s kamarádem Karlem, který má za úkol ji přesvědčit, aby se dítěte vzdala: „„Pochopitelně Josefův kmetský věk, ale to není to hlavní,“ uzná o osmiletku starší Karel, „podstatnější je, že při dalším miminu bys, Pepo, neměl klid k psaní. To bych neměl,“ kývne Pepa, „ovšem já stejně píšu nerad,“ dodá Josef.

„Ale kdybys nemohl psát, tak by tě to štvalo! Přiznej si, že už teď je to pro tebe zabíračka! Já si nestěžuju. To my víme!“ usměje se na mě Jidáš. „Ono je to taky krásný, mít mladou ženu a malý dítě, ale asi býváš často taky unavený...“¹⁷ Jedním z důležitých rysů této scény je práce s vlastními jmény. A to zejména označování Karla jako Jidáše. To působí v kontextu poetiky románu až prvoplánově. Hlavním prostředkem, jímž dává vypravěčka najevo svou nespokojenost a potýkání se se zradou, je mělké pře-označení postavy Josefa v hypokoristikum Pepa. Tedy transformace z Josefa, jména vznešeného, biblického v jeho světsky, zdomácněle a nelichotivě znějící variantu. Takový zásah vypravěče postačuje, aby k mužově postavě ztratila respekt a úctu. Celá situace mimo jiné ilustruje zásadní proměnu v Pavlině nazírání na jejího životního partnera.

Po Pavlině návštěvě gynekologie je již jasné, že se její vztah k Josefovi definitivně proměnil. Josef se jí začíná odcizovat. Jako v předchozích případech to lze i tentokrát pozorovat na způsobu, jakým vypravěčka Josefa pojmenovává: „V pátek zazvoní u dveří cizí člověk. Tváří se, že k sobě patříme, zouvá si boty, ty máš nový účes! všimne si černé sametky.“¹⁸

Proměnu jejich vztahu lze nalézt i v Josefově postoji. Jeho arogantní přezíravost vůči Pavle, která už s konečnou platností plánuje potrat, je zarážející svou necitlivostí. Josef před ní obdivuje širokou rodinu moravských disidentů a vyzdvihuje u nich právě jejich početnost: „„No jo,“ kývne uznale Josef, „mít početnou, dobře vycíchanou a organizovanou vlastní smečku je jediná možnost obrany.“¹⁹

¹⁷ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 97.

¹⁸ Tamtéž, s. 110.

¹⁹ Tamtéž, s. 115.

Vypravěčka vykresluje Josefa jako cynického muže bez kousku citu. A to ve scéně, v níž Josef doufá, že Pavla v nemocnici nepobude déle než tři dny, protože v pátek už musí manželku zavést do Dobřichovic k lékaři. Tato v jádru nepříjemná situace je ve vyprávění dovedena ad absurdum; Pavla se opět utvrzuje v tom, jak je manželka pro Josefa důležitá: „Josef podrobně drnčí dál. ‚Abys tomu rozuměla, ona vždycky v Praze vypere, pak to vezem mokrý na chalupu, aby se to usušilo na zahradě, a zas to vyžehlené odvezem domů. To je úžasně praktické. Jí to dělá radost. Nemůžeš být trochu velkorysá?‘“²⁰

Nemocnice představuje pro vypravěčku místo hluboké tísně, v jejím prostředí se setkává s bolestivým zobrazením ženského údělu. Setkává se se všemožnými osudy žen, nad nimiž ovšem vyčnívají ty příběhy, které postihují ženy ve stejné životní situaci: „Myslíš, že na ledviny se dá i umřít?“ ptá se Irena a připaluje si oharkem další cigaretu. Má dlouhé řasy, do očí jí nevidím. ‚Dá. Ale s tím nepočítej. Kromě toho by strašně truchlil. Nikdy v ničem bys nebyla tak dobrá jako ona. Měl by výčitky i v posteli a nakonec by začal od nuly, s někým novým.‘²¹ Pavla do poslední chvíle čeká, že ji Josef přijede „vysvobodit“ a že si své rozhodnutí rozmyslí. V této chvíli se výrazně obnažuje její submisivní povaha.

Připomeňme v této souvislosti, že submisivita je povahovým rysem, který je vlastní téměř všech hlavních hrdinek próz Lenky Procházkové. Pokaždé jde na první pohled o silné ženy, které se však samy staví do role obětí a nejsou schopny spolehnout se na sebe a své schopnosti. V důsledku toho se Pavla snaží přenést všechnu odpovědnost za nenarozené dítě na Josefa. Ve scéně popisující události během příprav na potrat je patrná značná snaha o dramatizaci. Pavla přichází na řadu teprve jako poslední. Kýžený dramatický efekt se ovšem nedostavuje a čtenář se dočká pouze detailního popisu cesty ke gynekologickému křeslu: „Tak pojd'te, děvče,“ přebírá mě hluboký hlas, patří zelené šmouze, bratr už zmizel, druhá šmouha je bílá, mám přivřené oči, takže zakopnu o schůdek, ‚pozor, pozor,‘ napomíná mě hluboký hlas, čtyři ruce mi pomáhají, ležím s nohama v chapadlech,

²⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 121.

²¹ Tamtéž, s. 127.

nade mnou studené slunce. ‚Doufám, že jste odvěra nic nejedla a nepila! – Ne. – Tak si vyhrňte tu košilku, ať vám ji nezmažem‘. Potom už drží v ruce injekci.²²

Jakýmsi protipólem k nemocničnímu prostředí je retrospektivní pasáž popisující první víkend s Josefem, který se konal před pěti lety. V této části autorka využívá kontrastu mezi začátkem vztahu a okamžikem, který jejich vztah fatálně poznamená. Při přípravě večeře a „jejich“ štedrovečerního dne označuje vypravěčka Josefa jako Mr. Higginse. Opět se zde objevuje literární hra se jmény a přezdívkami. Tentokrát pomocí štedrovečerní hry vyjadřuje vypravěčka svoji pozici a obdiv k Josefovi a také touhu být zdokonalována. Z kontextu není zřejmé, zdali se jedná o blouznění v narkóze či po potratu, nebo o vědomé vzpomínání. Následuje pasáž s rozsáhlým střídáním odstavců, v nichž se prolínají události z nemocnice se vzpomínkami na první společný víkend zamilovaného páru. Vedle sebe se tak ocitají okamžiky absolutního štěstí s okamžiky absolutního zármutku:

„Taky ti tiká v břiše budík?“ šeptá Irena.

„Hm.“

„Budeš ještě spát?“

„Chtěla bych.“

„Tak já tě vzbudím k obědu.“

Růžový šampus mu chutnal. S obtíží jsem zachránila decinku na dně.

„Proč to nedopijem?“

„Budeme to potřebovat na křest. Ty jsi zapomněl?“

„To ho chceš polévat šampaňským, gejšinko?“

„Myslíš, že to bude štípat?“

„To vydržím!“²³

Signifikantní je touha vypravěčky setrávat alespoň myšlenkami v době, kdy byla s Josefem šťastná. Naproti tomu Josefa, který s ní mluví po telefonu, už

²² PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 139.

²³ Tamtéž, s. 172.

neoznačuje jako partnera Josefa, teď je pro ni teď neosobní postavou zahradníka. „„Jak je ti, Pavlo?“ zajímá se zahradník. „Jako po potratu. A co vy? Je Lucka hodná?“²⁴ Partnerská krize, rozvířená těhotenstvím a následným potratem, vrcholí již při cestě domů z nemocnice. Vypravěččino líčení situace je velmi jednostranné, působí jako obžaloba partnera, od kterého neustále očekává to, co jí nemůže dát. Josefovo chování je necitlivé a sobecké, příští den odjíždí s manželkou na Moravu a nechává ji osamělou: „„Že se i v těch základních situacích ke mně chováš úplně jinak, než potřebuju.“ „Tak to sis měla najít jinýho chlapa, Pavlíno.“²⁵

Vypravěčka si uvědomuje, že chce žít naplno, mít kompletní rodinu, a propadá pocitu, že nemá nic z toho, po čem touží. Chce Josefa opustit, ten se ovšem se svým sedláckým naturelem a úderností odmítá nechat zavrhnout.

„„Ano. Ale ty půjdeš domů,“ doplním ho. „Já jsem doma tady.“

„Už ne, Josefe.“

„Co se tak strašně změnilo?“

„Já.“

„To znamená, že už mě nemáš ráda?“

„Už s tebou nechci být.“

„Tomu nevěřím.“

Pohnu ramenem. „Měl bys tomu věřit.“²⁶

Následuje část, ve které se Pavla vyrovnává se ztrátou partnera. Tato část románu je umělecky nejslabší a lze konstatovat, že postrádá ústřední bod, který by mohl čtenář při snaze o porozumění textu použít. Popisy situací působí prázdně, rovněž zobrazení fyzického násilí je popisováno bez emocí, na čtenáře pak působí, jako by si Pavla políček od Josefa zasloužila a považovala toto jednání za standardní přístup muže k ženě. Vztah je pro Pavlu však natolik fatální, že není s to se z něj citově vyvázat. Pavla začíná Josefa porovnávat s bývalými partnery. Posléze, když

²⁴ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 149.

²⁵ Tamtéž, s. 165.

²⁶ Tamtéž, s. 194.

Josef uzná, že si dítě měli ponechat, mu Pavla odpouští. Tento nenadálý obrat nelze hodnotit jinak než jako kompozičně nevhodný prvek, který obsahuje nekonzistentní a nahodilé způsoby jednání postav. Přílehlavá jsou slova recenzentky Šárky Halaštové: „Nejde jen o nejistotu výpovědi, Procházková je zároveň nejistá v konstrukci děje. Povídky jsou drobnými výseky, žánrovými obrázky, na této malé ploše si autorka dovolí i experimentovat a stále zůstává paní situace. V rozsáhlejších prózách však jen obtížně skrývá, že zvolená forma je spíše východiskem z nouze.“²⁷

Dvě kapitoly románu jsou označena jako intermezza. Tyto vsuvky mají funkci předělů mezi třemi stěžejními částmi románu.

V první šestistránkové vsuvce vypravěčka popisuje desetidenní cestu, která následuje po partnerské krizi. Návštěva známých míst a přátel v Olomouci, Trenčíně, v Novém Městě nad Váhom, Košicích a v Bratislavě dvojici opět sblíží. Dějová linie prvního intermezza je podrobněji popsána v povídce *Jenom splín*, kterou autorka zařadila do souboru *Hlídač holubů* (1993).

V druhém intermezzu se partneři po Josefově infarktu vydávají na pobyt do Karlových Varů, města, které má Pavla spojené s dětstvím. Zároveň je to jediná chvíle, kdy má Pavla Josefa pouze pro sebe, protože se nemusí vracet za manželkou. Tuto cestu uhradila Pavla penězi ze stipendia a dopřála tak rodině to, co pro ni bylo v dětství standardem: „Ty si vlastně kupuješ vzpomínky,“ pozná Josef, a aby zaplašil náhlý smutek, jde do ledničky pro šampus, vystřelí zátku z balkonu na parkoviště, kde pod lampou čeká zablácené auto.“²⁸

Intermezza lze označit za nejsmířlivější části románu. Jedná se vždy o snahu partnerů napravit křivdy a pokračovat v partnerském vztahu.

Druhá, značně kratší část románu, začíná touž událostí jako část první: Silvestrovským večírkem, avšak o rok později. Josef se rozhodl Silvestr strávit s manželkou a po Pavle žádá, aby také zůstala doma. Po vytrpěných příkořích se Pavlina ochota neustále se podřizovat značně otupila a Josefovu žádost, aby zůstala

²⁷ HALAŠTOVÁ, Š.: *Podivné lásky L. P. aneb Mělo to být jinak*, Literární noviny, 1992, č. 39, s. 4.

²⁸ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 357.

sama s dětmi doma, odmítá. Uvolněná atmosféra na večírku je nastíněna pomocí nonkonformně vyhlížejícího manželství. Na silvestrovské oslavě je přítomna manželka i milenka organizátora Vincka. Vypravěčka využívá této pasáže, aby ospravedlnila svůj vlastní způsob života.

Na večírku se Pavla setkává s Adamem, který o ni projeví zájem a stráví s ní většinu silvestrovského večera. Pavlin zájem o Adama, který se prezentuje jako „nikdo“, se v kontextu románu jeví jako snaha o sblížení se s takovým mužem, který bude zřejmým protikladem Josefa. Josefa, který má své pevné místo v disidentské společnosti, jejíž je známým a uznávaným členem. Scházení se s Adamem lze označit za jasnou Pavlinu pomstu Josefovi. Pavlina volba tohoto o osm let mladšího muže, který se označuje jako „nikdo“, kontrastuje s Josefovým společenským významem. Josef nejenže je „někdo“, ale podle všeho je pro Pavlu „vším“.

Román tematizuje kontrast ještě v jednom případě. Pavla je pro Josefa vždy až na druhém místě za jeho manželkou, zatímco pro Adama je v období jejich schůzek jediná. Vypravěčka akcentuje motiv pocitu méněcennosti. Adam má k Josefovi respekt a trpí v kontrastu se sebou samým pocitem nedokonalosti: „„Je to... strašně nerovná konkurence. Nikdy nemůžu vyhrát!“ rozlomí cigaretu, klepe si tabákové drošky do dlaně, vytáčí z nich kružnici. Má náskok, poznal to za dva týdny. Mně to trvalo pět let.“²⁹ Adam Pavle nastavuje pomyslné zrcadlo, uvědomuje si, že ani ona Josefovi nemůže konkurovat. Pavla svojí nevěře, zatím držené na bázi platonické, dává jista pravidla. Svědčí o tom pasáž, v níž by si Josef rád dal grog, který ovšem pije pouze s Adamem: „„Nechceš udělat radši grog?“ ptá se nad šachovnicí. „Nemám rum, všude je vyprodáný,“ lže. Bez uzardění, protože z nutnosti. Každý svět má své zákony, své zvyky, svoje studny, kruhy se nesmí protínat. Josef, ten už je dál, ten klidně vozí jablka ze zahrady, děti potřebují vitaminy, i když dotýkané Martou.“³⁰

²⁹ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 270.

³⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 273.

Ve třetí části prózy je hlavní dějovou linkou boj vypravěčky s kamarádkou Evou, která jí byla důvěrnicí v době, kdy se scházela s Adamem. Byla také prostředníkem, skrz kterého si dvojice předávala vzkazy, protože Pavlin telefon byl odposloucháván. Eva se dostává do pozice jedné z hlavních postav této části příběhu, její naivní přístup k praktikám StB a pocit, že je chytřejší než policie, způsobí konec přátelství mezi oběma ženami.

Objevuje se zde opět Pavlin pocit morální nadřazenosti, kdy kamarádku, která není dostatečně silná, odsoudí a zapudí.

„On náhodou není blbej kluk.“ „Nemluv o něm jako o klukovi! Fízl nikdy není kluk, ani chlap, fízl je vždycky jenom fízl!“

„Co zuříš? Já bych měla být našťvaná. Tebe nevyslychali dvě hodiny!“

„Ne. Mě nikdy nevyslychali dvě hodiny, to je fakt.“

„Každý si přece může zvolit svou metodu, jak s nima vyjít.“

„No, to sis teda zvolila! Měla jsi radši dělat blbou než žvanivou.“

„Nevěřili by tomu.“

„Myslíš? Hlavně by je to nebavilo. Po třetím pokuse by to vzdali. A my bychom spolu mohly dál kamarádit.“³¹

Vypravěččino sexuální chování funguje jako způsob odměňování, sex je pro ni platidlem, kterým se umlčuje. Už v dopise, který předchází jejich pohlavnímu aktu, Pavla píše: „Pravda je ta, že patřím k Josefovi, nezapomínej na to, Adame. A představ si už teď: já vždycky budu ta cynická žena, co před odchodem vytáhne pudřenku, aby zamazala stopy. Ještě v Tvém pokoji se budu česat pro Josefa! Tohle Tě bude ničit, právě tohle, pudřenka, hřeben, takové drobnosti...“³² Absence ohledu na jeho city dokládá, že Adam je opravdu jen prostředkem pomsty, kterou Pavla potřebovala a již mylně považuje za lék na vlastní ponižující postavení.

³¹ Tamtéž, s. 384.

³² PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 307.

Nevěra je spouštěčem výčitek svědomí, Pavla se chce přiznat, ale nakonec to nedokáže. Je zřejmé, že Josef tuší její zradu, a také z toho důvodu Pavla rozehrává hysterickou scénu plnou obav o to, že jí StB chce vzít cestovní pas. Druhá část končí Josefovou srdeční slabostí, ze které se Pavla obviňuje: „Asi je spravedlivé, že jsem s tím sama. Způsobila jsem to jenom já. Srdce je komůrka pro duši, a ta poznala, že se něco stalo, že jsem jí něco provedla.“³³ Vypravěčka, plna strachu o milovaného partnera, provádí symbolické gesto, které spočívá ve zničení pantoflíčku od Adama. Téměř kouzelným důsledkem gesta je telefonát z nemocnice, z něhož se Pavla dovídá, že Josef je v pořádku.

Třetí část románu již jasně dokládá, že se jedná o autoreflexivní román zachycující svůj vlastní vznik. Vypravěčka nedokáže partnerovi přiznat pravdu, a proto se rozhodne napsat text, jehož prostřednictvím hodlá své chování ospravedlnit: „Kdybych si psala deník, kdybych s tím začala třeba v té Londýnské a vedla ho až k dnešku a v pondělí, až přijde, mu ho předložila a nechala ho do večera samotného v bytě, byla by šance, že to pochopí. Aspoň by o tom se mnou musel mluvit! [...] Kdybych to zpětně stihla napsat do září! Dva měsíce. Simenon prý klepal detektivku nejvýš šest týdnů.“³⁴

V průběhu psaní románu se odehrávají prázdniny a vztah Josefa a Pavly opět nabírá na síle, sbližují se a jediné, co tuto znovunabytou idylu ohrožuje, je strach z vyzrazení nevěry. Pavlino rozhodnutí s kamarádkou nespolupracovat jí přinese velké množství nepříjemností. Státní bezpečnost po Evě vyžaduje informace, které jí Pavla neposkytne, a tak začne protagonistku vydírat a hrozí, že její nevěru prozradí. Jediné řešení vidí Pavla v tom, že si od Adama vezme dopis, který by mohl StB posloužit jako prostředek pro vydírání. Dopis ovšem zmizel a strach z toho, že StB Josefovi při výslechu dopis předloží, vede protagonistku ke dvěma zoufalým činům. První z nich zobrazuje iracionální jednání, kdy Pavla napíše Josefovi dopis a přizná se v něm k nevěře. Dopis vhodí partnerovi do schránky a následně, když si uvědomí možný dopad svého činu, přiznání ukryté ve schránce zapálí: „Občanka, tu zpopelnit nemůžu, ale dvacetikorunu ano, trhám ji

³³ Tamtéž, s. 348.

³⁴ Tamtéž, s. 384

na úzké cárky, dělám z nich smotky, zapaluju konce a zasouvám je dolními očky k obálce. Už to fajruje jako v kamnech, teď by se hodila ta sponka, abych shořeliny drtila na popel, tužka je moc tlustá, ale má uvnitř náplň, vyšroubuju ji, strefuju se kovovou psací špičkou do šustivé černě, oheň už zhasl, nic bílého nevidím.³⁵

Další, o něco méně uvěřitelnou scénou je závěr knihy, ve které se autorka snaží o dramatický zvrat a vyvrcholení románu. Pavla odchází z výslechu domů, kam ji sleduje jeden z policistů. Sehrává velmi nepravděpodobné drama, ve kterém na policistu vytahuje zbraň a ten po Pavliných výhrůžkách zbaběle utíká. Pavla tímto představením dosahuje svého záměru: „Vážená paní! Uhrála jste to přesvědčivě, máte můj respekt. V příloze Vám vrátím dopis, který mi nepatří. Žádná fotokopie neexistuje. Fízl“³⁶ Scéna, která nekoresponduje s dosavadním charakterem textu a je absolutně odtržena od dominující autenticity, má efektivně zakončit dílo, které se doposud neslo v nepříliš dramatickém tónu. Pointa příběhu je spojena s postavou policisty, který se v knize objeví dodatečně, téměř jako deus ex machina. O závěru knihy se pochvalně vyjadřuje, jako jediný z dostupných kritik, Martin Hybler: „Na rozdíl od školometského Vaculíka považuji pointu o skoropostřeleném policajtovi v roští za docela vydařenou, byť zjevně diktovanou freudovskou logikou snové realizace přání.“³⁷ Hybler tak poskytuje odlišný úhel pohledu na scénu, která nám, stejně jako Ludvíku Vaculíkovi v románu *Jak se dělá chlapec*, připadá spíše hodna kritiky. Samotný závěr má podobu Josefova dopisu, ve kterém se přiznává, že přečetl část jejího rukopisu a dozvěděl se o její nevěře. Tuto skutečnost nedokáže přejít a od Pavly odchází.

Ke druhé a třetí části je přiléhavé tvrzení Šárky Halaštové: „Smolnou knihu autorka napsala tak, jak umí – a ukázalo se, že co snese povídka, je pro velký útvar neudržitelné. Procházková totiž nevypravuje, nýbrž zvnějšku popisuje děj. To však

³⁵ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 536.

³⁶ Tamtéž, s. 517.

³⁷ HYBLER, Martin. *Intimní pseudoromány Procházkové a Vaculíka*. In: POKORNÁ, Terezie. *Kritická příloha Revolver Revue*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1995, s. 40-43. ISSN 1211118X.

na román nestačí.³⁸ Román postrádá strukturovanější dějovou linku. Jednotlivé scény z druhé a třetí části na sebe nenavazují a působí nahodile.

1.4 Autorský styl Lenky Procházkové

Jiří Pechar v úvodu článku, který pojednává o tvorbě Lenky Procházkové poznamenává: „že je dnes – po odchodu Třešňákově – v naší próze nejvýraznějším talentem střední generace (narodila se v roce 1951).³⁹ S tímto tvrzením lze na základě kritického myšlení minimálně polemizovat, avšak následná, poněkud kritičtější Pecharova snaha o vystihnutí autorského stylu je hodna zamyšlení: „Vidím dnes trochu zřetelněji i rizika, která v sobě chová ten typ talentu, který je vlastní Lence Procházkové. Spočívají především v náchylnosti k sentimentálnímu efektu, který zůstává příliš vázán na vlastní já“⁴⁰

To, jakým způsobem je příběh silně navázán na výše zmíněné „vlastní já“ lze vidět i na disidentských sešlostech, které jsou v knize zaznamenávány bez hlubšího prožitku a způsobem, který je hodně spjatý s postavou Pavly. Jedná se spíše o plytké popisy večírků a dobrodružných cest na Moravu a Slovensko, a to bez ambice prohlédnout a zaznamenat to nejzastřenější, to, co bývá ukryto „za oponou“. Vznikají tak situace, v níž Pavlina postava vystupuje pouze jako mladá, všemi tolerovaná milenka významného disidenta. Na čtenáře tak nepůsobí jako na Josefovi nezávislá individualita, která v disidentském prostředí sehrává nezastupitelnou roli nikoliv jako dcera nebo milenka známého spisovatele, ale jako spisovatelka. Bohuš Balajka ve své recenzi *Smolné knihy* píše, že ho: „překvapuje, jak málo dovede autorka sdělit o vlastním prostředí disentu. Zdá se, jako by se s celou skupinou, s níž se účastní také spanilých jízd za přáteli do Brna či na Slovensko nebo karnevalových mejdanů, spíše jen vezla, a skutečnou duchovní atmosféru disentu nepochopila. [...] Objevuje se tu zrada přítelkyně, kterou bezpečnost získala pro spolupráci, ale to všechno povahu disentu a jeho duchovní

³⁸ HALAŠTOVÁ, Šárka. *Podivné lásky Lenky Procházkové: Mělo to být jinak*. Literární noviny. 1992, č. 39, s. 4.

³⁹ PECHAR, Jiří. *Nad knihami a rukopisy*. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-721-5000-6, s. 209.

⁴⁰ Tamtéž, s. 214.

náplň nevystihuje. Výsledný obraz se spíše přiklání ke karikatuře či přinejmenším ke zkreslení.⁴¹ S tímto tvrzením se bezezbytku ztotožňuji.

Procházková, na jedné straně značně sebestředná autorka s velkým sebevědomím a stigmatem disidentky, jejíž otec byl slavným spisovatelem a ona se staví do role jeho pokračovatelky se na straně druhé projevuje způsobem, který se jeví jako by postrádala náležitě silný autorský hlas, jenž by mohl vystupovat sám za sebe, a ne pouze jako stín Vaculíkových děl.⁴² To se potvrzuje i v recenzích, které její prózu neposuzují v kontextu její vlastní biografie, nýbrž nejčastěji v kontrastu k dílu Vaculíkovu (viz *Pendant k Českému snáři*⁴³).

Vypravěč knihy *Jak se dělá chlapec* se pokusil vystihnout styl psaní Xenky: „Máš takový způsob, že popisuješ situace a děj, žádné pocity a duševní stavy. Rýsuje se ti osobitý styl a metoda. Kdo ji nepozná nebo nepřijme, bude ti vytýkat povrchnost, lehkou čtivost, nedostatek psychologie a morálky. Ale i když ji tam nepíšeš, ty ji musíš mít. Děj a sled událostí musí ve čtenáři ty pocity, o nichž mluvíš, vyvolat. Proto tvoje metoda musí být přesná, musíš na ní pracovat promyšleně jak na psychologii, aby účinek byl jistý. Když říkáš, že píšeš instinktivně a ve spontánním proudu, tak to je jenom polovička úkolu. Když poznalas svou metodu, užívej její výhody promyšleně a kontrolovaně. Musí spojit vědomé a nevědomé. Musí to mít strukturu, kompozici. Nadání dělat příběh musíš doplnit úsilím dát mu vyšší smysl bez prohlašování. To by bylo něco nového u nás, zvlášť od ženy.“⁴⁴

V této obsáhlé citaci je obsažen velmi výstižně způsob psaní, který lze charakterizovat autorský styl Lenky Procházkové. Kdybychom předpokládali, že by spisovatelka tento komentář obdržela od svého uměleckého rádce, bylo by

⁴¹ BALAJKA, Bohuš: *Pendant k Českému snáři?* Tvar, 1993, č. 1, s. 10.

⁴² Takovým tvrzením je i citace z dopisu Jiřího Koláře Lence Procházkové: „Co dělá Ludvík? Nestěžujte si, učinil Vás nesmrtelnou.“ Tento dopis, uveřejněný ve Tvaru, číslo 16, rok 1994 je opatřen předmluvou, která čtenáře žádá o čtení nanejvýš kritické, ba přímo rezervované, protože o pravosti dopisu není redakce zcela přesvědčena. Z tohoto důvodu budeme případné citace z dopisu zařazovat pouze jako poznámky pod čarou.

⁴³ BALAJKA, Bohuš: *Pendant k Českému snáři?* Tvar, 1993, č. 1, s. 10.

⁴⁴ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 30.

záhodno poznamenat, že se radami příliš neřídila a zařadila se tak do skupiny spisovatelů, o kterých se tvrdí, že píšou povrchně, bez hloubky.

Ostatně tento názor zastává i Bohuš Balajka v jednom z mála ohlasů na *Smolnou knihu*. Jeho kritika cílí zejména na vnějškové a neprocítěné líčení prostředí disentu, jeho zkreslení až karikování. Poznává, že: „Procházková nedopřává čtenáři nic domýšlet, neumocňuje realitu do další významové roviny. Pouhá registrace všednodenních úkonů přibližuje román reportáži.“⁴⁵

Reportážní způsob psaní je pro Procházkovou typický, je vlastní celé její tvorbě a autorka se od něj neodchyluje ani ve *Smolné knize*. Rovněž tento způsob beletristického ztvárnění skutečnosti autorku při srovnávání s Ludvíkem Vaculíkem staví do nesrovnatelně horší pozice.

⁴⁵ BALAJKA, Bohuš: *Pendant k Českému snáři?* Tvar, 1993, č. 1, s. 10.

2 Jak se dělá chlapec Ludvíka Vaculíka

2.1 Charakteristika románu a jeho ukotvení v dobovém kontextu

Román *Jak se dělá chlapec* byl vydán brněnským nakladatelstvím Atlantis v roce 1993. Tedy pouhé čtyři roky poté, kdy v samizdatovém nakladatelství Edice Petlice vyšla Smolná kniha Lenky Procházkové. Tuto informaci uvádíme z toho důvodu, že Vaculíkův text je literární odpovědí na text Procházkové, jehož ústřední postavou bylo Vaculíkovo alter ego pojmenované Josef. Jak jsme již poznamenali v pasáži pojednávající o Smolné knize: „Původně to byl text určený jen jednomu čtenáři. On ale nepočkal, až to dopíšu, nahlédl do rukopisu předčasně a navíc z přečteného vyvodil důsledky.“⁴⁶ Jedním z výsledků tohoto činu byla právě próza *Jak se dělá chlapec*. Jde o téměř třisetstránkový román, jenž sestává z beletrizovaných deníkových zápisků. První zápis je datován jako září 1986 a poslední 25. duben 1993.

Kniha je rozdělena do dvou částí, které od sebe dělí zápisky v rozmezí patnácti měsíců. Podle tvrzení autora nepsal román s úmyslem zveřejnění a vymezuje se také vůči označování jeho díla jako deníkové zápisky: „Nejsou to deníkové zápisky, je to psané spontánně ‚furt pryč‘ a to, co vyšlo, je výběr z napsaného. Úsilí o pravdu je tu v tom, že jsem nemyslel na zveřejnění. S takovou myšlenkou bych se rovnou cenzuroval.“⁴⁷

2.2 Postavy

V románu *Jak se dělá chlapec* Vaculík opouští od množství postav, které jsou typické pro jeho jiné romány včetně *Milých spolužáků* nebo *Českého snáře*. Zejména *Český snář* je postavami, často s předobrazy v reálných osobnostech,

⁴⁶ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2016-12-30]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 521.

⁴⁷ ŠPIRIT, Michael. *V životě jsem hrdinou nebyl, tak jsem si to aspoň zapisoval*. In: POKORNÁ, Terezie. *Kritická příloha Revolver Revue*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1995, s. 40-43. ISSN 1211118X.

doslova zalidněný. Hlavních postav v literární odpovědi na Smolnou knihu je velmi málo. Jeví se to jako přirozené. Pokud čtenář vezme v úvahu, za jakým účelem byla kniha napsána a především komu byla určena.

Jakožto literární odpověď na knihu Lenky Procházkové se próza omezuje na postavu Xenky a na postavu vypravěče. V druhé části románu rovněž vystupuje narozený chlapec, kterého si vypravěč užívá mnohem více než svých dříve narozených synů. Milan Exner se ke ztvárnění postav v románu *Jak se dělá chlapec* vyjadřuje následovně: „Uvedl-li jsem, že ve Vaculíkově knize nevystupuje snad žádná výraznější postava, vyžaduje toto tvrzení korektiv: s výjimkou autora samého! Jeho povaha, cítění, libůstky, síla i slabosti se rozzívají do barvitě plastičtosti.“⁴⁸

2.3 Struktura románu a nastínění dějové linky

První část románu vyplňuje reflexe *Smolné knihy*. Už v úvodu autor zvažuje, jestli vůbec tuto prozaickou reakci psát: „Abych si ale velice rozvážil, co napíšu, když zatím se už zas potvrdilo, že si vždycky píšu dopředu svůj osud.“⁴⁹ Tato citace se dá vztáhnout zejména k *Českému snáři*, který, jako neoddiskutovatelně autobiograficky založený román, vzbudil značný rozruch. Je tomu tak zejména z důvodu pojmenování postav, které korespondují s žijícími lidmi. Téměř všechny ohlasy zastávají tezi, že se jedná o postavy, fikční entity, které se nekryjí s reálnými osobami. Pavel Janoušek však poznamenává, že v daném historickém kontextu je *Český snář* čten nejen jako literatura, ale také jako „drby“ o známých lidech. Václav Černý se k románu vyjádřil následovně: „Napadá mně právě pojednaná záležitost z hlediska představitelného čtenářského úspěchu jeho Deníku: ten by byl zcela nepochybný, na ten Deník by letěla dobrá polovina, větší polovina čtenářstva, větší a hloupější, totiž ta, která by hltala Máchův intimní deník, a nikdy nevezme do ruky Máj.“⁵⁰ Problematika zveřejnění textu se zabývá vstupováním do soukromí a

⁴⁸ EXNER, Milan. *Otazníky nad Českým snářem*, Tvar 2, č. 20, 1991, s. 4-5.

⁴⁹ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 7.

⁵⁰ *Ludvíka Vaculíka sny a skutečnost*. ČERNÝ, Jiří. Eseje o české a slovenské próze. Praha: Torst, 1994, s. 185-186. ISBN 80-85639-21-1.

osobního života postav a mírou oprávněnosti autora nakládat s životem lidí, kteří mohou být jejich předlohou. Skutečnost, že se text prohlásí za román, vede ke zbavení se odpovědnosti pro forma, ale v reálném životě to autorovi může přinést značné nepříjemnosti, které se právě Vaculíkovi nevyhnuly a které se snažil vyvážit vydáním *Hlasů nad rukopisem „Českého snáře“* (1981).

Výše uvedené poznámky vztahující se k *Českému snáři* mohou napovědět, jakým způsobem si vypravěč napsal svůj osud. Z hlediska intertextuality se změnila jeho pozice – z autora se stala postava, jejíž soukromí a osobní život byly obnaženy až na dřevě a zaujímá k nim podobný vztah jako ti, které v *Českém snáři* zobrazoval. Svým románem, zejména první částí, odmítá, jakým způsobem je v díle Lenky Procházkové zachycen, bojuje s představou sebe jako Josefa. Jeho ublíženost a nepochopení je možné vystihnout jednou z mnoha citací, ve kterých autor nesouhlasí se způsobem svého zobrazování: „Josef je v knize hloupý a protivný: mluví v chlapáckých kliše džínových pijáků rumu. Zatímco oni nosí slipy, on má manželkou zašivané trenky jako já, rodinu buď výchovně tyranizuje jako já, nebo ji polévá odpornou blahovůlí pupkáče jako já, jemuž bylo dobře uvařeno jako mně. – Mohl bych se uklidnit: to přece nejsem já. Jenže všichni očekávaní čtenáři vědí, že Xenie píše ze života, a s kým žije, také vědí.“⁵¹ Jeho snaha vymezit se vůči knize je patrná v zarputilé snaze odpoutat se od postavy Josefa tím, že nepřetržitě zdůrazňuje nejednotu postavy a sebe jako spisovatele. Zanedlouho krachuje s pocitem, který byl vlastní mnoha postavám v *Českém snáři* – všichni očekávaní čtenáři vědí, že Josef píše ze života, prostřednictvím deníkových záznamů. Tento boj a nespokojenost jsou zachyceny nejen přímo v románu, ale také prostřednictvím zmínek v dopisech Vaculíkovy ženy Madly Jiřímu Kolářovi, které vznikaly paralelně s knihou *Jak se dělá chlapec*: „L. se také ocitá v podobné situaci, jak řešit společné zavazadlo, které obsahuje tolik křehoučkových předmětů a žádný se nesmí poškodit, protože jde o všechno, co má smysl největší. Aktéři jsou, bohužel, oba neústupní. On je zvyklý vytvořit situaci sám, ti ostatní mají úděl ji pak zvládat:

⁵¹ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 16.

ted' mu někdo kartu obrátil. Jen ať to netrvá dlouho...⁵²

Způsob, jakým se vypravěč dozvěděl o nevěře své partnerky, hraje klíčovou roli pro celý román. Josef, vypravěčovo alter ego, nahlédl do rukopisu Xenky a zjistil, že mu byla nevěrná. Doposud ctil její soukromí, a i když hovořila o své nejistotě a obavách z vydání románu, byl na její píli pyšný a dodával jí odvalu, aby pokračovala ve psaní.

Po dokončení knihy Xenie, odmítající odpověď na dotaz, zda se v románu vyskytuje nevěra, zanechala román na stole. Vypravěč do rukopisu nahlédl a přečetl si báseň, která byla podle jeho slov na něj nastražena, a následně si přečetl také části rukopisu: „Tady to mám: hned na prvním mejdanu beze mne si našla nahodilého mužského... a jde si to s ním udělat? Jmenuje se Adam. Ne, ted' spolu ještě neleží, musím listovat dopředu... Papíry se Josefovi sypou z rukou, nemůže to najít, nechce ani.“⁵³ Od tohoto podstatného momentu se v románu neustále se střídající vypravěč a Josef mučí čtením pasáží, ve kterých je zobrazován nelichotivým způsobem, a také částí otevřeně popisujících Xenčin sexuální akt s Adamem. Stojí před situací, kdy byl podveden a byla o tom napsána „pětisetstránková omluvenka“.⁵⁴

Tato omluvenka se stala podnětem k polemice, která prostupuje celým románem. Autor navazuje na *Smolnou knihu* a polemizuje se všemi jejími částmi. A to už se samotným Josefovým zobrazením. „Z mého úsilí duševního i tělesného, po mých starostech s ní, po všech úvahách a po tom, jak jsem se snažil být k ní pravdivý, dostávám tuto ozvěnu! Co si vlastně ode mne bere? Když tady v autobiografickém vyznání a výkřiku sečítá samé hrubosti, plytčiny a sobectví?“⁵⁵ Z citace je evidentní velká míra rozhořčení, kterým je vypravěč zahlcen, a v jeho důsledku začíná útočit prostřednictvím agresivních komentářů a polemik v knize.

Polemizuje i o úrovni kompozice a celkové koncepci románu. Strachuje se

⁵² *Drahý pane Kolář*-. Praha: Arkýř, 1994, s. 44. ISBN 80-204-0487-2.

⁵³ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 15.

⁵⁴ Vaculíkův termín.

⁵⁵ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 16.

o kvalitu díla a o způsob, jakým Xenka příběh zachytila. Není to starost o ni samotnou, o její umělecký úspěch, jde o útok zhrzeného muže, který cílí na nejcitlivější místo, na její literární tvorbu: „Josef se zhrozil, že kniha bude špatná. To navrch! Bude to ovšem jen tak, jak umí. Když už neuměla chytit jeho ducha, vtip, strach, jeho boj se světem a jeho smíření s ní, proč tam nepřiznala ani to, co chápe: jeho oduševnělé zvíře?“⁵⁶

Tím, jak vypravěč uvažuje o vlastním předobrazu ve *Smolné knize*, je motivována snaha o „nápravu“ a zpřesnění „pravého“ Josefa v románu *Jak se dělá chlapec*. Značně kritický postoj ke způsobům, jimiž se snaží vypravěč napravit svůj předobraz ve *Smolné knize* lze nalézt v kritice Pavla Janouška. Zdá se však, že se Janoušek staví k románu *Jak se dělá chlapec* příliš kriticky a autorovi odmítá přiznat byť jen malou míru sebereflexe: „Nelze totiž přehlédnout, jakou pozornost věnuje autor vlastnímu image. První část knihy se zmítá mezi dvěma gesty: 1. Koukejte, jaký jsem chlap! Jaké mám přirození, jakou mám mladou ženu a co s nimi v posteli ještě dokážu!“, 2. Jak ta nána blbá mohla být nevěrná tak báječnému mužskému?“⁵⁷

Vypravěčovy agresivní a neuctivé popisy Xenky jsou dokladem toho, do jaké míry kniha zasáhla jeho osobnost. „Sprchovala se s jednou nohou ukročenou, pouštěla na sebe vodu, jež jí dole z visících chlupů vytékala kravsky. [...] Uděláš to zas, kdykoli dostaneš chuť na neznámý ocas. At půjde o cokoli, ocasu se chytneš vždycky nejdřív.“⁵⁸ Monika Zgustová uvedený rys popisuje takto: „Vaculíkova Xenka není vulgární ani povrchní; je to přitažlivá mladá žena, jež dost přísně dodržuje svá pravidla mravnosti. Vulgární je jen z pohledu žárlivého zraněného Josefa, který ji vnímá jako ženu, „jež v posteli neřekne něžného slova“, která „ho nemiluje, ona ho chce“, která „píše, zatímco to dělá“, s níž on nežije, nýbrž „žije mezi jejími stehny.“⁵⁹ S tímto názorem lze souhlasit pouze částečně. Nelze popřít Josefovu žárlivost a ublíženost, avšak nejsou nám známa kritéria, podle kterých

⁵⁶ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 16.

⁵⁷ JANOUŠEK, Pavel. *Vaculíkova smolná Nesmrtelnost*. Tvar. 1994, č. 5, s. 1.

⁵⁸ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 17-19.

⁵⁹ ZGUSTOVÁ, Monika. *Terén těla a duše*. Literární noviny. 1993, č. 50, s. 6.

Zgustová posuzuje Vaculíkovu Xenku. Stejně jako Pavla ve *Smolné knize* ani postava Xenky v próze Vaculíkově není prototypem ženy dodržující pravidla mravnosti. Nebyl by důvod tuto mravnost hodnotit, avšak při posuzování a vyzdvihování mravnosti jedné postavy nad druhou je třeba tuto okolnost uvést.

Způsob, jakým jsou zachycovány postupné reakce vypravěče, které jsou občas velmi nevybíravé a vulgární, budí dojem nestylizovaných zápisů „pravdivého“ deníku, který má psychologickou úlohu a není určen dalším čtenářům, pouze autorovi samému. Polemika je obsažena již v titulu. Proti *Smolné knize*, pro kterou je téma potratu jedno ze stěžejních a autorka na něm vystavěla značnou část příběhu, Vaculík polemicky postavil román *Jak se dělá chlapec*. Ten potrat, který byl ve *Smolné knize* spouštěčem nevěry („Pavla mi dala znovu číst svůj prý už hotový román o blběm Josefovi, jemuž musela být nevěrná, protože ji nechal jít na interrupci; stručný obsah.“⁶⁰), popisuje jen v rámci jednoho obrazu a soustředí se, často skoro s nadbytečnou explicitou, na zobrazování aktu početí.

Pavel Janoušek v recenzi nazvané *Vaculíkova smolná Nesmrtelnost* píše: „Je to právě tento polemický patos, který z Vaculíkova hrdiny dělá Majitele Pravdy, nedotčeného relativismem a nepochybujícího, že události ani lidé nemohou být jiní než takoví, jak je právě on vidí.“⁶¹ S tímto – velmi kritickým – pohledem na vypravěče knihy *Jak se dělá chlapec* lze do jisté míry souhlasit. Ale je podstatné si uvědomit, že způsob, kterým autor hrdinu formuje, je v některých polohách účelový. Funkce hrdiny spočívá v probuzení výše popsaných emocí a přemožení svým egoismem hlas *Smolné knihy*. Pro zachování objektivity je třeba uvést zcela odlišný názor, který je neméně podnětný pro úvahy nad tímto románem. Je to názor Jiřího Pechara, uveřejněný v Literárních novinách v příspěvku *Pokračování experimentu*. Pechar uvádí, že v románu *Jak se dělá chlapec* jde o „nelítostnou sebeanalýzu, která je vůči vlastnímu já neúprosná až do sebe ničivosti.“⁶² I to je tedy patrný doklad polemických soudů nad oběma knihami. Smolnou knihu hodnotí

⁶⁰ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 172.

⁶¹ JANOUŠEK, Pavel. *Vaculíkova smolná Nesmrtelnost*. Tvar. 1994, č. 5, s. 1.

⁶² PECHAR, Jiří. *Pokračování experimentu*. Literární noviny. 1994, č. 6, s. 6.

Pechar spíše jako snahu o sebezdůvodnění.

Výše uvedené tvrzení vypravěče, že si předem píše svůj vlastní osud, se dá vypožorovat i v samotném románu *Jak se dělá chlapec*. Už v listopadu 1986 poznamenává v myšlenkách na dceru, kterou s Xenkou má: „Musí být hrozné – mít děcko, které ztělesnilo lásku k ženě, jež se však přimkla k jinému.“⁶³ Předem napsaným osudem je míněna skutečnost, že k dceři přibyl v druhé části syn, který byl počat v době, kdy Josef o Xenčině nevěře již věděl. Ve *Smolné knize* akcentované a ve Vaculíkově próze opomíjené téma potratu je nahrazeno velmi intenzivním pokoušením se o početí. Můžeme v tom spatřovat další pokus o polemiku. Proti jednomu potratu se staví několikero pokusů o početí.

Řešení partnerské krize prostřednictvím tvoření nového potomka má za výsledek popis nesčetných sexuálních scén. Početí syna je zobrazeno ryze vaculíkovsky, tedy velmi rázným způsobem. Po detailních popisech sexuálních aktů je stroze oznámeno, že Xenka otěhotněla. Toto syrové konstatování faktů je působivým ozvláštněním jinak velmi obrazných popisů. Jednotícím prvkem milostných scén je sexuální travestie stárnoucího, avšak stále velmi vitálního macha, jehož „amigo“ je schopen zvládnout mladou ženu.

Vaculíkovu touhu předvádět se můžeme vypožorovat již v jeho předešlých dílech. V *Českém snáři* autor popisuje snahu o diskreditaci jeho osoby pomocí fotografií, ve kterých se autor s milenkou nacházejí v inkriminovaných pozicích nazí na náhrobních kamenech sudetských Němců. Fotografie mu byly při domovní prohlídce zabaveny a následně zveřejněny v časopise *Ahoj* 21. ledna 1977.⁶⁴ Svou

⁶³ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 45.

⁶⁴ Madla Vaculíková se v knize rozhovorů s Pavlem Kosátkem *Já jsem oves* o tomto pokusu o Vaculíkovu zdiskreditování vyjadřuje následovně: „Vaculík byl dělnického původu. Mimo ženských byl absolutně čistý. Kdyby je neměl, byl by nelapitelný. Peníze, sláva, nic ho neohrožovalo. [...] Jednou v lednu sedmdesát sedm, hned po zveřejnění Charty, jsem se vracela z práce domů. Měla jsem plné tašky, a tak jsem zazvonila. Otevřel mi Martinovský. Řekl mi, ohleduplně, snad si myslel, že mě jinak raní mrtvice: Nelekejte se, je nás tady víc, váš manžel zas něco provedl. [...] Za pár dnů ty fotografie vyšly v časopise *Ahoj* na sobotu, a já to nevěděla. Ten

vášeň pro fotografování Vaculík neopouští ani v románu *Jak se dělá chlapec*, kde s obscénností, jež je v mnoha případech Josefovi vlastní, píše: „Předloni, nevěda nic, vymyslel si fotografickou novoročenku, ale nestačil ji udělat: Xenka klečí a opřena o lokty píše na stroji, Josef ji odzadu dělá a přes rameno jí čte, jak to popisuje. Perpetuum mobile Xeny Spisovatelky. PF pro ně dva.“⁶⁵ V několika scénách se vypravěč pasuje do role sexuální oběti, která se ocitá v područí půvabu své mladé milenky. Jedná se vždy o jasně popsané situace, které neubírají postavě na mužnosti a spíše mají funkci tuto image podepřít: „Josef kolem ní nedokáže projít neutrálně, má na ní ruku desetkrát denně. V jeho dosahu se žena bez následků neshýbne ani nevzepne. Josef to žije, houpá se s tím, vidí to a myslí to. V noci jí musí šplíchnout aspoň na krajíček, když nechce do hloubky.“⁶⁶ Z hlediska sexuálního života má nevěra na Josefa spíše pozitivní vliv, přes jeho prvotní rozhořčení, ve kterém plánoval, že se Xenky ani nedotkne, se do úkolu „dělání chlapce“ vrhl se značným zaujetím.

Protiklad k roli sexuální oběti vidíme v podobě postavy machistického milovníka, který se v textu objevuje ve většině sexuálních scén a potvrzuje tak Vaculíkův záměr objasnit, kdo, řečeno příměrem korespondujícím s autorovým naturelem, drží otěže a kdo se veze: „Byla ale opravdu, až podivně, jako kus přírody rozhněvaná, když jí ve rvačce oderval žílu a bílou krev pustil do háje černého. ‚Co to děláš‘ ječela. ‚Toto!‘ Se mnou žádná mladá ženská mávat nebude!“⁶⁷ Vulgarita, která se v textu často objevuje, je mnohdy pobuřující, ne vždy se jedná o účelové vyjádření, které v kontext celého románu nepůsobí rušivě či nadbytečně. Kupříkladu: „Teď, když se obava nepotvrdila, může jeho s. zase do hadru a do pračky. Ty vole nekonečný!“⁶⁸; nebo „Hluboký v srdci žal, na piči výraz

den se k nám ohlásil pan profesor Patočka. Chtěl asi zmírnit mé rozčilení. [...] Víc jsem se ten večer radovala z přítomnosti pana profesora, než abych se věnovala obrázkům.

⁶⁵ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 23.

⁶⁶ Tamtéž, s. 24.

⁶⁷ Tamtéž, s. 25.

⁶⁸ Tam, s. 14.

pokerového hráče“.⁶⁹

Pro Vaculíka typické užívání neotřelého literárního jazyka, význačné pro celou jeho tvorbu, je přítomné rovněž v románu *Jak se dělá chlapec*. Jiří Kratochvíl v článku *Nesmrtelný chlapec*⁷⁰ píše, že jazyk je přímo hybatelem Vaculíkových příběhů. V textu se ovšem oproti jeho dosavadní tvorbě neobjevuje nářečí ani příklon k folkloru. To, že Xenka Josefovo sepětí s rodným krajem ve své knize uvádí, jej dokonce pobuřuje. „Mluví nudně, a nevím, proč musí být z Moravy.“⁷¹ Význam práce s jazykem vyzdvihuje i Karel Hvižd'ala, s jehož pojetím Vaculíka v kontextu dalších, významných českých spisovatelů nelze než souhlasit: „Pan Vaculík není spisovatel konstruktér (nevychází z karteziánského románu a'la téze jako Milan Kundera), ani pábítel (nevychází z hospodského řečového proudu jako Bohumil Hrabal), ani situační, myšlenkový a jazykový konstruktér (jako Václav Havel) ale pouze ze sebeprožívání, upřesňování a osobitého uchopení jazyka. Byl si a je si vědom toho, že právě za těžkých časů se musí osobnost vědomě pěstovat a uvádět v řád, má-li odolat vlivům, které ji chtějí rozbít. Osobnost je pro něj spíš nežli něco stálého a ohraničeného, než pevná sošnost, stálé úsilí o pevnou jednotu, nekonečný proces.“⁷²

Monika Zgustová uvádí, že pro Vaculíkova Josefa jsou velmi příhodné věty, jimiž začíná Svevovo dílo *Příbeh života Alfonsa Nittiho: Senilita (1898)*.

Hned prvními slovy, která k ní pronesl, ji chtěl upozornit, že nemínil navazovat žádnou příliš vážnou známost. „Líbíš se mi velice, ale v mém životě nebudeš nikdy víc než hračka. Já mám jiné povinnosti, svou kariéru, svou rodinu.“⁷³ Přístup, jakým vypravěč a jeho alter ego Josef přistupují ke Xence a celému jejich vztahu, navozuje dojem, že pro Xenku a Josefa platí odlišná pravidla. Josef očekává od Xenky absolutní věrnost, přestože sám zůstává vnitřně věrný svojí ženě, se

⁶⁹ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 17.

⁷⁰ KRATOCHVIL, Jiří. *Nesmrtelný chlapec*. *Literární noviny*. 1994, roč. 5, č. 11, s. 1-6.

⁷¹ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 23.

⁷² HVÍŽĎALA, Karel. *Causa Ludvík Vaculík*. *Reflex*, červenec 2006, č. 29, s. 58-61.

⁷³ ZGUSTOVÁ, Monika. *Terén těla a duše*. *Literární noviny*. 1993, č.50, s. 6.

kteřou se nehodlá rozvést. „Všechny mé lepší stránky se obrátily proti mě [...], hlavně má věřnost k Marii v tom, kam až mi ustoupila a co na dně našeho manželství zůstalo jako nerozpustný kámen: Xenie o něm ví, řekl jsem jí o něm hned na začátku, přijala mne s ním.“⁷⁴ Jak vypravěč píše, partnerka ho přijala i s jeho manželstvím, ale Josef její nevěru nedokáže přijmout sebereflexivním způsobem a její činy hodnotí jako přímé vyústění jejího zkaženého charakteru: „V tom týdnu byla mi nevěrná, nebo spíš bych měl napsat ‚byla si věrná‘! [...] Jsem tam, kam jsem vlezl. Proč se divit? Vždyť věděl, jaká je.“⁷⁵

V úvodní části, kdy se vypravěč dozvídá o partnerčině nevěře, se přiklání v myšlenkách ke své manželce, zpětně ji doceňuje a staví do kontrastu k nevěrné Xence. Marii považuje za maják, který na skalách bude stát a svítit do tmy nezměněn a jen to, že ji vidí a cítí její přítomnost, jej uklidňuje a navozuje pocit bezpečí. Pociť bezpečí, ve kterém se může trápit nad Pavlou. Pavel Janoušek se k problematice rozdílných nároků vyjadřuje takto: „Pozoruhodně v sobě totiž snoubí morální rudimentálnost (hodnou sedláka Vávry), s erotickým exhibicionismem, s přesvědčením o vlastní výjimečnosti, která mu posvěcuje každý čin a činí například i ze soulože poslání, a s frivolní teatralností, díky níž vypravěč může měřit dvojným metrem. Jedním pro sebe, druhým svou partnerku a ty ostatní.“⁷⁶

Cesta, na kterou se vypravěč hodlá vydat, není zmíněna ani v jedné z uveřejněných recenzí. Je nutné ji zmínit zejména ze dvou důvodů: (1) za jakým účelem je cesta podnikána a (2) jaký význam má pro následný vývoj románu. Josefovy přípravy na cestu jsou v románu zmíněny několikrát, zejména pak proces balení a výběr věcí, které s sebou bude potřebovat. Vypravěč tímto procesem nechce docílit správně sbaleného zavazadla, je to prostředek, jehož prostřednictvím se odhodlává na cestu vydat. Jeho pochybnosti nad cestou se soustředí do procesu balení. Josefov odjezd není v příběhu vůbec zaznamenán, jeho klíčové rozhodnutí vycestovat pak zcela absentuje. Je zde přímý přechod od balení zavazadla ke konstatování, že je už tři dny na cestě. Odjíždí v listopadu 1986, navštěvuje své

⁷⁴ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 7.

⁷⁵ Tamtéž, s. 7-15.

⁷⁶ JANOUŠEK, Pavel. *Vaculikova smolná Nesmrtelnost*. Tvar. 1994, č. 5, s.1.

přátele, zastavuje se v různých městech, neví, jak dlouho bude cesta trvat: „Když se Josef rozhodl, co udělá, ulevilo se mu: pojedje krajinou neznámo kam, bez času a bez mapy. Jeho duševní křeč polevuje.“⁷⁷ Důvodem k cestě byla snaha o vypořádání se s Pavlinou nevěrou a s jejím rukopisem. Zároveň to pro něj měla být zkouška, která má rozhodnout, jestli bez milenky dokáže žít. Pavla, která je s cestou smířená, má jen jednu podmínku: „Jestli nepříjdeš na Vánoce, tak nechod' už vůbec.“⁷⁸ Čím více se vypravěč blíží ke svému rodnému městu, tím více se jeho vztah ke Xence proměňuje. V počátcích své cesty ještě zdaleka neupouští od vulgárních výpadů proti ní: „Když vypláchla z pochvy sperma, cítila se zas jak věrná“⁷⁹, avšak čím dál se od ní vzdaluje fyzicky, tím více si znovu připouští její kladné vlastnosti a opouští od vulgarit a výpadů proti ní. Udržení sexuálního napětí mezi partnery je dosaženo pomocí Josefovy potřeby posílat Xence spolu s dopisy spodní prádlo: „Dále jsem vlezl do obchodu s dámským prádlem, už potřetí na této cestě. Budeš mít rakouské kalhotky z Ivančic.“⁸⁰ Spojení *rakouské kalhotky z Ivančic* nelze ponechat bez komentáře. Ivančice, ze které pochází rod Xenčina otce, a kalhotky z Rakouska, které jsou symbolem západu a svobody, mají významný spojovník v Josefovi. Josefovi, který pro Xenku znamená rodinné zázemí, partnerství a zároveň jiný svět, který se pro ni otevřel, když se začali scházet. Po příjezdu na Slovensko začínají mít dopisy již odlišný charakter, stávají se dopisy milostnými. Vypravěč se rozhoduje, že po příjezdu se k žádným z jejich vzájemných neshod se už nebude vracet. Prosinec 1986 je spojen s vypravěčovým návratem, Josef se zdá být smířený s tím, co se stalo: „Vlastně je mi už jedno, co udělala, jestli se nemýlím. Je hloupé urážet se, že liška je zrzatá: nahmátl jsem nesprávné zvíře.“⁸¹ Zanechává si však odstup, hodně času tráví s Marií, ale opět se s Xenkou pokoušejí o chlapce. Výrazným rozdílem je míra vulgarity a popis sexuálních scén. Zdá se, že vypravěčova zloba, vtěsnávaná do těchto popisů, cestou opadla a míra vulgarit je omezena na minimum. Josefa zaměstnává vydání Xenčiny

⁷⁷ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 24.

⁷⁸ Tamtéž, s. 38.

⁷⁹ Tamtéž, s. 46.

⁸⁰ Tamtéž, s. 59.

⁸¹ Tamtéž, s. 134.

knihy a její nadšení z toho, že ji bude moci publikovat. „Já bych možná dávno a rád zapomněl na Adama, kdyby mi ho pořád neservírovala v podobě své knihy. Obětovala jsem ti nejlepší svá léta, řekla. Kdybych přijal její nabídku, že odloží rukopis, přidala by: A svou nejlepší knihu. Nevydrží o svém románě mlčet ani půl jednoho dne.“⁸² Opsané rukopisy knihy jsou rozšířeny mezi známé, nezajímavé osoby, od kterých Josef žádá vyjádření o umělecké kvalitě díla. V březnu 1987 odjede s Marií do Brumova, jeho výlet a smýšlení tam lze shrnout do citace, která plně vystihuje jeho rozpoložení: „Vzpomínám, jaké asi surovosti dělám já Xence, a nepřicházím na žádnou, o níž bych věděl. Žádnou úmyslnou. Kromě jedné, zrovna teď: jsem v Brumově s Marií.“⁸³ Po Josefově příjezdu Xenka oznámí důležitou zprávu, a to prostřednictvím Vaculíkovsky přímočaré a syrové věty: „A rozhodla jsem se mít další děcko.“⁸⁴

Vědomí věkového rozdílu mezi Xenkou a Josefem je přítomné již od začátku příběhu, avšak v jeho průběhu se čtenář s tímto faktem setkává stále častěji. Josefovy pochybnosti a starosti jsou přímo úměrné snahám o početí chlapce. Pozoruhodnou skutečností je to, že v celé knize se toto téma nepromítá do sexuálního života. V této sféře je Josef vždy stoprocentní a nezdary spojené s věkem se mu zcela vyhýbají. Vypravěčovy pochybnosti se začínají objevovat při pročítání Xenčina rukopisu, kdy je konfrontován s Adamem, který je o devět let mladší než Xenka. Svě stárí si v této části uvědomuje zejména na základě tělesných nedokonalostí, zaměřuje se na fyzický vzhled: „Ta jednoduchá, krátká věta Josefa zchladila: co chceš, ani nejsi krásný. Ne, to mu neřekla nikdy, asi nemohla“⁸⁵; nebo: „Jednou řekla, že by mě chtěla potkat před dvaceti lety. Řekl jsem, že jsem škaradý. Odpověděla: ‚To není pravda, jsi takový – chlap.‘“⁸⁶ Na cestě, která má očistný charakter, si vypravěč uvědomuje svůj věk a ne zcela pevné zdraví v souvislosti s mladou manželkou, dcerou Luckou a chlapcem, který se možná narodí: „Teď mám strach: ne o svůj život, ale z následků své smrti. Xenka řekla: ‚Kdybys umřel, šla

⁸² VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 134.

⁸³ Tamtéž, s. 140.

⁸⁴ Tamtéž, s. 142.

⁸⁵ Tamtéž, s. 15.

⁸⁶ Tamtéž, s. 28.

bych na potrat.“⁸⁷ Jeho strach z úmrtí se projeví naplno v druhé části, kdy přichází denně do styku se synem, kterého by chtěl vychovat a ovlivnit jeho duševní vývoje: „Můj největší strach je, že umřu dřív, než se mu vtisknu do života.“⁸⁸ Svůj přesný věk v textu vypravěč neuvádí vůbec, teprve ke konci románu je jeho stáří zmíněno „mezi řádky“: „Ale Pavla, když se jí podařilo chlapce uspat, dojela sem za mnou, jelikož mám dnes narozeniny – třiašedesáté teprve. A už zas odjela.“⁸⁹ Tato zmínka však koresponduje s jeho pocity strachu z neschopnosti vychovat svého posledního syna a za ironií se skrývá jedno z nejpálčivějších témat druhé části knihy. Fascinace smrtí a uvažování nad tím, kdy člověk zemře, je podle Jiřího Pechara přítomna již v *Sekyře*: „Jakási fascinace smrtí jako by byla ostatně odedávna nepostřehnutelnou, ale neodlučitelnou součástí chlapeckého světa Vaculíkova; vzpomeňme třeba už na onu scénku z jeho *Sekyry*, kde otec ve chvíli zoufalství podává synovi pistoli ‚rukověti napřed‘ s výzvou: ‚Chceš si bouchnout? Jsi můj syn. Prvorozený.‘“⁹⁰

Druhá část sestává z velké části z popisu vztahu vypravěče a jeho narozeného syna. Pád železné opony vypravěč reflektuje vaculíkovsky typickým způsobem – o události jako takové se nezmiňuje vůbec, čtenář je o změně zpravován pouze prostřednictvím drobných narážek na zahraniční cesty a uvedením cesty prezidentským speciálním letadlem na pohřeb Milana Šimečky. Vztah otce a syna, který je, jak už bylo řečeno, stěžejní pro druhou část, popisuje Jan Štolba v recenzi *Bouřlivý otec, bouřlivý syn* takto: „Vaculík v druhém dílu nového románu vytvořil jakýsi pandán ke své *Sekyře*: zatímco v ní zachytil vztah otec – syn z pohledu syna, v knize *Jak se dělá chlapec* navazuje svým vlastním bouřlivým otcovstvím.“⁹¹ Vypravěč v románu několikrát připomíná postavu svého otce a klade si jeho počínání za vzor a své chování posuzuje jeho autoritou: „Když jsem odcházel z domu do světa, líbal mě na ústa. Takto něžný byl i k mým menším bratrům. Není láska otce k synovi vlastně sebeláskou? Zvláštní jev: totožnost otce

⁸⁷ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 43.

⁸⁸ Tamtéž, s. 156.

⁸⁹ Tamtéž, s. 184.

⁹⁰ PECHAR, Jiří. *Pokračování experimentu*. Literární noviny. 1994, č. 6, s. 6.

⁹¹ ŠTOLBA, Jan. *Bouřlivý otec, bouřlivý syn*. Literární noviny. 1994, č. 6, s. 7.

a syna.⁹² Vypravěč, otec už tří dospělých synů, klade důraz na značný rozdíl ve výchově a vnímání dítěte, což odkazuje na výše popisované téma Josefova pokročilého věku: „Vidím drsně, jaký je to rozdíl být mladý, a být jako já.“⁹³ Neexistuje záznam, ve kterém by se nezmínil o chlapci, zabývá se téměř výhradně jím. Nepíše tak často ani o své manželce. Pavlina⁹⁴ nevěra není zapomenuta, avšak existuje někdo – chlapec –, který tyto „malichernosti“ přesahuje: „Má mě tak rád, že to bolí. Rád ovšem znamená, že mě potřebuje. Potřebuje mě i v maminčině náručí: krmí ho, objevím se, konec jídla: chce ke mně. Jako by se narodil ze mne, oddělil ode mne, byl můj úd: hned mi chce zas přirůst.“⁹⁵ Jiří Pechar o vypravěčově vztahu k synovi a zároveň k jeho matce poznamenává: „Líčení vztahu k dítěti tvoří poslední a nejkrásnější stránky knihy. V lásce k chlapci ztělesňuje ve vypravěči ne už vztah k ženě, který je, jak cítíme, předurčen ke krachu, ale vztah k budoucnosti přesahující čas vyměřený jemu samému.“⁹⁶ Přes určitý nesouhlas spojený s tím, že nejkrásnější částí románu je popis doby strávené s chlapcem, lze souhlasit s vývojem, kterým vypravěč prochází ve vztahu ke své partnerce. Josef o Pavle píše velmi málo, a pokud ano, jedná se především o její kritiku. Je zřejmé, že se od sebe oddalují, jako jeden ze závažných předělů vnímáme počínající absenci sexuálního života, aspektu, který byl v první části románu opakovaně vyzdvihován. Dalo by se dokonce tvrdit, že sex byl jedním z hlavních pilířů, na kterém byl vystaven blízký vztah obou postav. Svou frustraci ze vztahu zaznamenává Josef do dopisů Dominiku Tatarčovi, jehož pohřbu se nemohl zúčastnit. Jeho nepřítomnost Pavla veřejně zesměšnila tvrzením, že se bál přijet. Toto veřejné ponížení je pro vypravěče důležité, v jeho očích se jedná o zradu, a proto diametrálně mění svůj

⁹² VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 163.

⁹³ Tamtéž, s. 155.

⁹⁴ V druhé části románu se vypravěč o postavě své milenky zmiňuje pouze pod jménem Pavla. Nenazývá ji už Xenkou, zdá se, že jméno pro ni měl vyhrazeno pouze pro první část. Může to být spojeno s významem, které toto jméno nese – milující hosty, pohostinná –, což s postavou korespondovalo a mohlo odkazovat i na její nevěru. Také v *Českém snáři* přiřadil Vaculík Lence Procházkové korespondující jméno – Růžová dáma. Vztahoval se k názvu románu Procházkové, který Vaculík redigoval.

⁹⁵ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 156.

⁹⁶ PECHAR, Jiří. *Pokračování experimentu*. Literární noviny. 1994, č. 6, s. 6.

vztah k Pavle. O krachu vztahu píše Josef v deníkovém zápisku nazvaném květen-prosinec 1991. Další zápisky představují reflexi jejich odloučení a snahy žít „vedle sebe jako přátelé“ kvůli dětem. Tento stav končí zápisem z 9. října 1992, v němž vypravěč uvádí, že se Pavla bude vdávat. Jeho opětovný příklon k Marii a její seznamování s dětmi potvrzují, že vypravěč i Pavla začínají novou etapu svého života. Josef začíná z nemocničního lůžka posledním zápiskem v románu: „Zkusil se pohnout: ucítil obsáhlou hlubokou bolest. Poznal, že je po operaci. Až bude ráno, nakreslí chlapci o sobě dobrou zprávu.“⁹⁷ Pavel Janoušek při hodnocení druhé části knihy shrnuje vše podstatné pro reflexi příběhu: „V druhé části ustupuje vypravěčův subjekt do pozadí. Nad původním pudem sexuálním v průběhu času vítězí láska k dítěti a pocit zklamání, hořkosti z rozchodu. Zde jsem knihu přestal číst jako slušně napsaný příběh s negativním hrdinou a začal autorovi trochu věřit. Bohužel souběžně na mne tato část působila jako text čím dál plošší a útržkovitější a také čím dál ledabyleji redigovaný.“⁹⁸

2.4 Autorský styl Ludvíka Vaculíka

Při popisu obou analyzovaných románů je třeba zmínit, jak se defínuje autorský styl obou autorů. Zatímco, jak již bylo řečeno v kapitole o autorském stylu Lenky Procházkové, její styl neprošel výraznou změnou, autorský styl Ludvíka Vaculíka, který byl v době psaní *Jak se dělá chlapec* vyzrálým autorem, se z části proměňuje.⁹⁹ Rovněž těmto změnám bude v následující kapitole věnován prostor.

V románu *Jak se dělá chlapec* způsob vyprávění příběhu osciluje mezi ich-formou (promluvou vypravěče knihy) a er-formou (Josefa ze *Smolné knihy*): „Já tedy budu nejhorší mužský jejího života? – Obcházel bytem a odhadoval, co vzít,

⁹⁷ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 246.

⁹⁸ JANOUŠEK, Pavel. *Vaculíkova smolná Nesmrtelnost*. Tvar. 1994, č. 5, s. 1.

⁹⁹ Jiří Pechar o změně autorského stylu píše v *Pokračování experimentu*: „Pokračuje v onom riskantním experimentu, který započal *Český snář*, když téměř beze zbytku zrušil rozdíl mezi fikcí a faktickým zápisem reálných zážitků. Když jsem kdysi o Českém snáři psal v knize *Nad knihami a rukopisy*, konstatoval jsem v závěru, že takovýto experiment nejenže ruší hranice mezi realitou a literaturou, ale vtahuje nutně do svého kruhu i budoucí reakce, které vyprovokuje a které budou jeho nedílnou součástí.“

co tu nechat, stačí-li to pobrat... Ten den neodešel a ani jí nic neřekl. – Když odejdu, zkazím jí psaní.“¹⁰⁰ Toto střídání, napětí a střet vypravěče s Josefem, kteří jsou podle všeho úplně odlišní, je významným nástrojem pro udržení dynamiky příběhu a pozornosti čtenáře. Er-forma působí na čtenáře povětšinou zhuštěným dojmem, scény jsou nabitě informacemi. Krátké věty dodávají na výstižnosti a prostřednictvím Josefovy postavy se otvírá možnost vžít se plně do příběhu, situace jsou až filmově zobrazovány: „Ale jak Josef navštěvoval její stůl – adresář, sešívačka, lepidlo, nůžky – a zavadil o ten rukopis, aby viděl, kolik stran přibylo.“¹⁰¹

Originálním prvkem románu je způsob, jakým se proměňují výrazové prostředky v první a druhé části knihy. Předělem je narození syna, který mění vypravěčův pohled na svět ve všech jeho aspektech. Je zřejmé, že moment narození dítěte je pro vypravěče momentem stěžejním a zasahuje tak i do způsobu, jakým román vypráví. Od vulgarit a explicitních popisů sexuálních scén typu: „Co uděláš, až ji přistihneš, ptal se sám sebe, když vstal od psaní dárku pro ni a šel se projít podél řeky. Dokážeš se důstojně ztratit? staral se tehdy. Teď se mu chce příšerně ji zmrdat, s fackama. Ale ona je teď v práci.“¹⁰² přechází k citlivým popisům čerstvě narozeného dítěte. Místo depresivního utápění se v úvahách a zmatených myšlenkách, které jsou typické pro první část, vystupuje zde do popředí temperament a energie mladého dětského života. Malý syn se pro vypravěče stává jakýmsi útočištěm. Po „ztrátě“ ženy se na něj upíná jako na to jediné, co mu zbylo; vidí v něm smysl svého života.

Vypravěč se více soustřeďuje na detaily, zachycuje i velmi malé vývojové změny a podle Emila Lukeše uvádí dlouhé výčty „pohybů, pohledů, reakcí a gest malého tvora, což činí z druhého dílu knihy strhující akční rej, mystický i ‚banální‘ v jednom“.¹⁰³

¹⁰⁰ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 9.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 9.

¹⁰² Tamtéž, s. 15.

¹⁰³ LUKEŠ, E.: *Trápení starého Werthera*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 2, s. 19-20.

Velmi dojemně působí popis chvil strávených s chlapcem. Je patrné, že vypravěč má již zkušenosti s předchozími syny a je plný porozumění pro dětský svět. S otcovskou pýchou zaznamenává jakékoliv drobné pokroky svého syna: „Umí se už vypravovat: totiž umí bez řevu počkat, až je oblečen a až se obleču já.“¹⁰⁴ a s úžasem, který se v první části knihy hledá jen stěží, se pozastavuje nad originalitou dětského myšlení, nad tím, jak si syn po částech skládá obraz světa: „Tati, kolo je plostzedek, motolka je plostzedek, tlamvaj je plostzedek. A létající kobelec?“ – „To je pohádkový dopravní prostředek“ potvrdil jsem. „To jsem si mohl myslet,“ pravil.“¹⁰⁵ Vypravěč, pro něhož je manuální zručnost jednou ze základních předpokladů každého muže, je unesen synovou zručností a jeho kladným přístupem k jakékoli manuální činnosti: „Dva dny u chalupy prožil v práci: stavěl, nosil, vozil... Nezná lepší hry než opravdovou práci. [...] Mně hlásí práce, které mám udělat: nasadit spadlý řetěz kola, což umím, spravit prasklou duši, což neumím, protože ani nemám čím.“¹⁰⁶

S podobným zájmem zaznamenává i specifika chlapcovy řeči. Sleduje, jak se vyvíjí jeho slovní zásoba, upozorňuje na nedokonalou syntax a hrdě informuje o tom, co vše je jeho syn ve svém věku schopen vyjádřit. Komolené promluvy zachycuje vypravěč foneticky, což do jisté míry zvyšuje autentičnost textu: „Že on nemusí este splávne mluvit, plotoze este nepŕjde do skoly, ale moh by. [...] Já bysem chtel ten slozitej celveneij nŕz s mnoha zelízkama, co más na stole.“¹⁰⁷

Druhá část nepředstavuje ovšem pouze idylický popis vztahu k dítěti. Strach a nejistota vypravěče neopouští ani tehdy, když je s chlapcem sám. Na jednu stranu je rád, že je syn zvědavý a živý, na druhou stranu má o něj mnohdy až iracionální strach. Neustále se bez vnější příčiny obává toho, co všechno by se dítěti mohlo stát: „Když tam nejsem, představuju si, jak chlapec zakopává a naráží hlavou do rohu. Viděl jsem, jak běžel s velikým nožem, který nahmatal

¹⁰⁴ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 164.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 216.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 233.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 238.

na kraji stolu, kam ani nevidí.¹⁰⁸ Strach o dítě je patrný i z toho, jak detailně a plasticky líčí všechny synovy úrazy – pády, odřeniny, modřiny i krev: „Běžel, spadl do betonového koryta jedné překážky, zaduněla rána, byl jsem přesvědčen, že má hlavu rozbitou do krve: obrovská boule.“¹⁰⁹

Veškeré podrobné popisy a ukázky postupného objevování okolního světa jsou však pro vypravěče nedostatečné ve srovnání s tím, jaký chlapec opravdu je. Zdá se mu, že ať se snaží sebevíc, nikdy nemůže psaním postihnout celistvost jeho osobnosti: „Ale nevím opravdu, jak ho zapisovat. Tyto vnější příhody a popisy neukazují skoro nic z toho, co je.“¹¹⁰

Chlapec se vypravěči jeví jako dokonalý tvor s nesobeckým a čistým myšlením. Je naprosto fascinován jeho přímočarostí, bezelstností a v podstatě celým jeho dětským světem. Často si klade otázku, proč si toho všeho nevšiml před mnoha lety u svých starších synů. Uvědomuje si, o co přišel, a cítí lítost nad tím, o co připravil své předchozí potomky. S výčitkami svědomí se svěřuje při jedné procházce svému synu Janovi: „Často se spletu a oslovuju ho tvým jménem, tak to vidíš! Vynahrazuju na něm, co jsem pro svou nedokonalost možná zmeškal na tobě. Jsem k němu rád velkorysý, shovívavý a trpělivý, jak jsem k vám neuměl být. I když, jinak, myslím si, že jsem se k vám choval, jak jsem nejlíp uměl. Ale neuměl jsem to ještě. Mrzí mě to.“¹¹¹

Teprve určitá životní zkušenost vypravěče naučila rozvážnosti, která, jak sám několikrát poznamenává, je tolik potřebná při výchově dítěte. Svého chlapce vychovává podle jasných představ, totiž k obrazu svému. Přesně tak, jak to dělal jeho vlastní otec. Ne náhodou se vypravěči v této části knihy vracejí vzpomínky na dětství, na rodiče a hlavně na tatínka. Knihou *Jak se dělá chlapec* totiž Vaculík nejen znázorňuje přirozený tok života, kdy se pomyslná štafeta života předává z generace na generaci, ale uzavírá i jeden životní kruh: od otce přechází k synovi. Zatímco na začátku své literární produkce v románu *Sekyra*

¹⁰⁸ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 159.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 187.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 209.

¹¹¹ Tamtéž, s. 194.

zachytil vztah otec-syn z pohledu syna, po letech se k tomuto tématu vrací, aby zachytil stejný vztah, v němž sám obsazuje místo otce.

3 Román proti románu

3.1 Pavla proti Xence, Josef proti vypravěči

Tímto názvem, Román proti románu, označil Pavel Janoušek¹¹² svůj článek, ve kterém srovnává romány *Smolná kniha* a *Jak se dělá chlapec*. Právě tato stať byla prvotním impulsem k vypracování této práce a stala se výchozím bodem pro srovnání a zkoumání tematických i formálních podobností i odlišností obou děl.

Míra nekonvenčnosti obou próz je dána zejména skutečností, že i přes neoddiskutovatelnou přítomnost fabulace v příběhu jsou více než patrné reálné události, které oba autory vedly k jejich sepsání a následnému podání svědectví o jejich vztahu. V případě *Smolné knihy* i románu *Jak se dělá chlapec* tak nelze plně odhlédnout od mimoliterární skutečnosti a zkoumat dílo nezávisle na autorech a jejich životním příběhu. K této problematice se vyjadřuje rovněž Pavel Janoušek: „Sousloví *literatura v literatuře* automaticky navozuje i tázání po tom druhém – po tom, co v literatuře není literatura: tedy po vztahu literární výpovědi k mimoliterární realitě, k životní autenticitě, která do díla vstupuje, k níž dílo odkazuje a která tvoří pozadí autorovy komunikace se čtenářem.“¹¹³ Způsob, jakým přistupuje Janoušek k problematice intertextuality a mimoliterárního konceptu promluvy, nás vede k otázce, zda Vaculíkův způsob psaní, který sestává z domnělého zapisování toho, co se ve skutečnosti stalo, je vůbec literaturou. Jako argument Janoušek uvádí, že setká-li se Vaculík u Procházkové s jiným výkladem, nevnímá jej jako zobrazení jiné mnohotvárné reality, nýbrž hlasitě křičí „Tak to nebylo!“ Janoušek dále upozorňuje na vzrůstající význam subjektivního autorského gesta, který lze doložit na velmi často citovaném doporučení Jiřího Koláře Vaculíkovi „psát knihu o tom, jak to psaní nejde“. Je zjevné, že Janoušek vnímá jako problematické to, že se autor nemusel sepisováním svých zážitků příliš namáhat a nejedná se tedy o dílo smyšlené (= umělecké). Pracuje zde s pojmy *literatura* a *neliteratura* a tím dochází k závěrům typu: „u klasického literárního díla [...] fiktivnost tvoří bezpečnou

¹¹² JANOUŠEK, P. *Román proti románu*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 16, s. 1, s. 4-5.

¹¹³ JANOUŠEK, P. *Román proti románu*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 16, s. 1, s. 4-5.

hranici mezi reálným světem a virtuálním světem literatury“.¹¹⁴ Toto tvrzení, o které se Janoušek opírá a je pro něho základní při posuzování literárnosti Vaculíkova díla, ironizuje Michael Špirit, když argumentuje myšlenkou Romana Jakobsona: „hranice, která dělí básnické dílo od toho, co básnickým dílem není, je labilnější než hranice čínských státních útvarů“.¹¹⁵ Polemizuje tak s Janouškovým konceptem, se kterým se autorka této práce do značné míry ztotožňuje. Je však na místě přihlídnout k názorům jiných literárních badatelů, kteří nezastávají tak vyhraněný pohled na autorskou poetiku Ludvíka Vaculíka. Špirit velmi příhodně uvádí, že Vaculíkova poetika „není jen překvapivý návrat před formalismus a strukturalismus, to je přímo revoluční krok zpět před poslední fin de siècle, kdy se přišlo na to, že strhává-li si umělec masku, objevuje se pod ní škraboška. Janoušek totiž u Vaculíka předpokládá, že pod maskou, která je údajně odkládána, protože se v románu píše o skutečných lidech a událostech, se skrývá už jen Ludvík Vaculík, občan České republiky.“¹¹⁶ Jako možné východisko těchto tvrzení se jeví syntéza názorů obou recenzentů, a to i z toho důvodu, že spory o autenticitu Vaculíkova díla jsou předmětem mnoha debat a zdrojem protichůdných názorů. Příkladem je pojetí uměleckého díla, jak je vnímá Jan Lopatka, který odmítá jakoukoliv literární stylizaci či fabulaci, protože každý příběh považuje za umělý. Lopatkův názor může být právě dokladem o různém vnímání autentičnosti v literatuře a takový extrémní pohled považován pak za jeden z těch, jež vystihují Vaculíkovu tvorbu. Pokus o výše zmíněnou syntézu vidí autorka textu v recenzi Jiřího Peňáse, který píše: „Na popis ‚soužití‘ reálného světa Ludvíka a Xenky s literárním metasvětem Josefa a Pavly, jež vzniká v paralelních textech, jsou na míru šitá slova polského literárního vědce Jana Kotta, který v jednom eseji napsal, že do postele spolu chodí čtyři lidé: pár skutečných partnerů a pár partnerů stvořených, dvě těla a dva partneři stvoření představou a touhou svých protějšků.“¹¹⁷ Peňás prostřednictvím Kottova citátu

¹¹⁴ JANOUŠEK, P. *Román proti románu*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 16, s. 1, s. 4-5.

¹¹⁵ ŠPIRIT, Michael. *Vaculíkova nelitostná sebeanalýza*. In: Kritický sborník: Revue pro literaturu, umění a filosofii. 1994, roč. 14, č. 4, s. 68-70.

¹¹⁶ ŠPIRIT, Michael. *Vaculíkova nelitostná sebeanalýza*. In: Kritický sborník: Revue pro literaturu, umění a filosofii. 1994, roč. 14, č. 4, s. 68-70.

¹¹⁷ PEŇÁS, Jiří. *Psát si svůj osud: Nad knihou Ludvíka Vaculíka Jak se dělá chlapec*. Lidová demokracie. 1994, roč. 50, č. 2, s. 9.

vyjadřuje zmíněnou nemožnost ostré hranice, která by měla být vyznačena mezi zkušeností spisovatele a jeho literárního alter ega. Tato skutečnost je u zkoumaných románů znásobena tím, že každá ze dvou ústředních postav obou románů má svůj protějšek v jedné ze dvou knih.

Spolu s počtem zkoumaných postav je nutné poznamenat, že v této práci fakticky pracujeme se třemi texty. Za prvé se *Smolnou knihou*, za druhé s její podobou v první části románu *Jak se dělá chlapec* a za třetí s románem *Jak se dělá chlapec* samotným. Toto pořadí, které odpovídá tomu, jak byly obě knihy vydány, staví do výhodnější výchozí pozice Vaculíka. Pozice, která mu dovoluje reagovat na to, co již bylo napsáno, vyjádřit se k daným situacím a „uvést je na pravou míru“. Zmíněné osvětlování situací, komentování pasáží ve *Smolné knize* a jejich vysvětlování podle toho, jak to „opravdu bylo“, dělá z Vaculíka majitele jediné pravdy, který se prostřednictvím svého díla dožaduje nápravy a tím také potvrzuje, jak osobně je jako občan Ludvík Vaculík v příběhu angažován. Vaculíkova osobní angažovanost a fakt, že zapojení neliterárních narážek je čtenářsky velmi atraktivní, způsobují paradox v tom, že většina zveřejněných reakcí zkoumaných děl tyto neliterární konotace marginalizuje a naopak vyzdvihuje uměleckost a nadčasovost textu.

Smolná kniha představující literární ztvárnění disidentského života se zaměřením na soukromou scénu očima Lenky Procházkové zplodila reakci, která původní dílo značně přesahuje. Je však nutné uvést fakta, která jsou pro oba spisovatele i jejich tvorbu společná. Jedním z nich je způsob, jakým přistupují ke svému psaní. Pro oba je to metoda, která jim umožňuje zorientovat se ve vlastním životě, a psaní plní funkci terapie.¹¹⁸ Stejně tak osobní vztah, který oba spisovatele vedl k napsání zkoumaných románů, představuje to, co mají společné nejen oba autoři, ale i literatura sama o sobě. Autoři se většinou snaží prostřednictvím textu vyrovnat se s nelehkým osudem nejednoho milostného vztahu. Svým tvrzením to potvrzuje také Monika Zgustová: „[...] téma prožívání milostného citu jako pekla

¹¹⁸ Pozoruhodným faktem je, že v průběhu jejich milostného vztahu zaznamenávala Vaculíkova tvorba stagnaci, zatímco Procházková vydala tři romány – *Oční kapky*, *Přijed' ochutnat* a *Smolnou knihu*, které vydala v edici Petlice.

naplňuje literaturu od nepaměti“.¹¹⁹ Společným rysem obou autorů je rovněž fakt, že se nedokázali v průběhu mnoha let od sebe odpoutat a i přes zjevnou nespokojenost spolu žili a ovlivňovali se navzájem. Podle Miloše Pohorského vypráví román *Jak se dělá chlapec* o tom, jak „člověk poznává, přisvojuje si a ovlivňuje druhého; jaká iracionalita k sobě dvě bytosti přitahuje, a zároveň jak se míjejí, vedeny jiným směrem, odlišně časované a řízené jinými hodnotami.“¹²⁰ *Český snář* je dokladem onoho poznávání se vyprávěče s autorkou *Růžové dámy* „Dočetl jsem *Růžovou dámu* Lenky Procházkové. – Hm. Vsadil bych se, že autorka touží, aby také její život, jako život Kytčín, začal mířit ke šťastnému řešení. Aby našla snad i staršího muže, jemuž by se nemuselo nic vysvětlovat, a byl by klid. Kolik je jí asi let?“,¹²¹ a také s Černou Procházkovou: „Odpoledne přišla Černá Procházková a podala mi obálku. Byl v ní obšrný strojem psaný dotazník. Odesl jsem si ho ke stolu, abych ho prostudoval. Protože domluva se mnou je vůbec obtížná, pravilo se v úvodu, a v našem bytě zvlášť, volí tuto formu: zaškrtnu jenom odpověď na otázku. Otázky byly například takovéto: jsem ochoten přijmout pozvání dne... několik dat; nejsem ochoten, protože: nemám chuť, mám jiné závazky, nechci se ukazovat „s tak mladou ženskou“, považuji její pozvání za drzost; v kladném případě dávám přednost „Lobkovické vinárně“, „Mecenáši“... Jenom chvíli, ale důkladně jsem přemýšlel, a pak jsem zaškrtnl správné odpovědi: nechci se ukazovat s tak mladou ženskou; mám jiné závazky; je drzá; 29. prosince v 18.30.“¹²² Tento doklad sblížení vyprávěče s postavou Černé Procházkové/Růžové dámy je významný zejména četností zmínek o ní, které vystihují počátky jejich vztahu.

Záznamem o odcizení a následně o rozchodu vyprávěče/Josefa a Xenky/Pavly jsou pak námi analyzované romány *Smolná kniha* a *Jak se dělá chlapec*. Podobností, které jsou mezi oběma autory a jejich romány, je poskrovnu, nelze však nezmínit tvrzení, že *Smolná kniha* je do značné míry pandánem

¹¹⁹ ZGUSTOVÁ, M. *Terén těla a duše*. Literární noviny, 1993, roč. 4, č. 50, s. 6.

¹²⁰ POHORSKÝ, M. *Vaculík „made“*. In *Nové knihy*. Praha: Torst, 1993, s. 1.

¹²¹ VACULÍK, Ludvík a Jitka UHDEOVÁ. *Český snář*. Vyd. 5., V nakladatelství Atlantis 3. Brno: Atlantis, 2002. ISBN 80-710-8233-3, s. 215.

¹²² Tamtéž, s. 435.

k *Českému snáři*. Souvztažnost *Smolné knihy* a Vaculíkova *Českého snáře* je dána vztahem mezi postavou Pavly a disidentem Josefem. Také lze vidět společné rysy v disidentském prostředí, které je v *Českém snáři* zasazeno do roku 1979 a ve *Smolné knize* do doby kolem roku 1984. V obou knihách je možno se setkat s několika více či méně dešifrovatelnými postavami disidentů (u Vaculíka je jejich galerie bohatší a popisy jsou barvitější a přesnější). Bohuš Balajka však podotýká: „Oba vyznačuje nic neskryvající otevřenost, ale i ta má u obou autorů odlišnou dimenzi – u Vaculíka je to nejednou nekritický pohled na vlastní činnost, odrážející i kus českého osudu konce sedmdesátých let, pochyby i naděje onoho zvláštního společenství, nepočteného, ale svým způsobem jedinečného, u Procházkové se tento širší a hlubší aspekt ztrácí nebo lépe řečeno rozmělnuje se příliš solipsistním sledováním vztahu obou románových protagonistů.“¹²³ Touto odlišností, kterou nastínil Bohuš Balajka, se budeme detailněji zabývat v části, která pojednává o rozdílech, jež mezi oběma romány existují. Z citace usuzujeme, že jisté podobnosti s *Českým snářem* byly zaznamenány i kritikou, avšak převažovaly názory spíše negativní a rovněž podobnosti byly velmi často relativizovány. Nepopiratelný fakt, který má *Smolná kniha* a *Jak se dělá chlapec* společný, je prostý, avšak pro čtenáře velmi důležitý. Zjednodušeně řečeno oba romány se velmi dobře čtou. Autorka této práce netvrdí, že tento fakt vypovídá o umělecké kvalitě jednoho či druhého díla, ale je zjevné, že potvrzuje tezi o čtenářské přitažlivosti. K této čtivosti přispívá to, že se jedná o klíčový román (zmíněno již v předešlé kapitole). Klíčový z toho důvodu, že se otevírají pomyslným klíčem dveře, které přinášejí vhled do intimního života protagonistů.

Emil Lukeš se ke vzniku obou románů vyjadřuje takto: „Spisovatelé přenášejí svůj souboj do románů, v nichž stejně jako v životě každý vnímá vzájemný vztah i jeho krach rozdílně a jeden druhému nastavuje zrcadlo své subjektivní pravdy.“¹²⁴ Tímto tvrzením se dostáváme k části, která popisuje námi vybraná témata, jež spojují *Smolnou knihu* a román *Jak se dělá chlapec*.

¹²³ BALAJKA, Bohuš: *Pendant k Českému snáři?* Tvar, 1993, č. 1, s. 10.

¹²⁴ LUKEŠ, E.: *Trápení starého Werthera*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 2, s. 19-20.

Prostřednictvím zobrazení těchto témat se pokusíme nastínit nejmarkantnější rozdíly a vystihnout tak subjektivní pravdu jednotlivých autorů.

3.2 Téma interrupce

Téma interrupce je v knihách zastoupeno velmi nerovnoměrně. Zatímco ve *Smolné knize* je toto téma stěžejní a i přes bolest, kterou Pavle způsobuje opakovaný návrat Josefa k manželce a jeho neschopnost se s ní rozvést, nejpálčivějším trápením je právě interrupce, ke které Pavlu Josef přinutil. Potrat je spouštěčem většiny negativních událostí v příběhu a stává se důvodem k uvažování o rozchodu: „O čem se chceš domlouvat, Pavlo?“ „Myslela jsem, že budeš chtít chodit za Luckou. To samozřejmě můžeš, kdykoli.“ „Tatínek na neděli? Jak v nějaké stupidní televizní hře. Takovou roli jsi mi připravila?“ „Měla jsem pro tebe jinou. Ale tu jsi nechtěl.“ „Já se nemůžu rozvést, Pavlo!“ „Proboha. Tys ten dopis nečetl?“ „Znám ho nazpaměť. Je perfektní, stylisticky i obsahově.“ „Děkuju.“ Odloží šálek, vstane, stojí nade mnou, předkloní se trochu, jsem uvězněna v kleci mezi pažemi. „Ty mě chceš zabít?“ šeptne užasle. „Tak nemluv,“ odmítnu. „Promiň.“ Oddálí ruce, narovná se. „Máš pravdu, to se neříká.“ „Protože to není pravda. Já přece... ani to dítě jsem nechtěla zabít.“ Škubne rameny. „Já věděl, že se k tomu vrátíš,“ posteskně si. Nevěřícím si ho prohlížím. „K tomu se budu vracet celý život.“¹²⁵ Stejně tak se potrat stává pomyslnou omluvenkou za Pavlinu nevěru. Z textu vyplývá, že Josef nemá pochopení pro situaci Pavly, která se s interrupcí vyrovnávala velmi dlouho a vnímala ji jako zradu. Tato zrada byla důležitým bodem, ve kterém nastala proměna Pavlina pojmání vztahu k Josefovi. K potratu se vrací v próze mnohokrát, myšlenky na něj se do textu včlenily v podobě cynických, nebo naopak smutně rezignovaných zmínek v textu: „Po každém něco zůstane. Josef mě zase naučil správnou interpunkci. Interpunkce – interrupce.“¹²⁶

V románu *Jak se dělá chlapec* je interrupce zmíněna velmi okrajově, pouze v několika větách: „Ale nač potom absolvovali ty interrupce, nač ta ztráta času a ty

¹²⁵ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 198.

¹²⁶ Tamtéž, s. 196.

spory pro dítě, jež nechtěl, jemuž však už mohly být tři roky? Teď cítil, jak nesouladně s její bytostí tehdy jednal, když se řídil myšlenkou: vždyť já bych to děcko už nevychoval!“¹²⁷ Tato rozdílnost svědčí o velkých neshodách ve vnímání reality obou autorů a je důkazem o preferencích jednoho či druhého z nich. Pro Procházkovou, jakožto ženu-spisovatelku, je téma potratu velmi důležitým problémem, kterému ostatně věnovala značnou část textu. Naopak pro Vaculíka je tento problém okrajový a soustředí se na témata jiná. Tento nesoulad můžeme z velké části považovat za genderový rozdíl mezi typem ženy-spisovatelky a muže-spisovatele, který je přirozený.

3.3 Téma nevěry

Téma nevěry je pro oba spisovatele velmi důležité, lze říci, že je toto téma bylo oběma autorům prvotním impulsem pro napsání jejich prozaických textů. Pavla ve *Smolné knize* vzbuzuje dojem, že ona je obětí zahnanou do kouta a může uniknout jen prostřednictvím nevěry. Její pohrdání a despekt vůči Josefovi, kterému podle ní bylo nevyhnutelné být nevěrná, přechází ve výčitky svědomí. Aby svému svědomí ulevila, začíná psát námi zkoumaný román. „Letos v únoru jsem strávila jednu noc s někým jiným.‘ Strávila? Hrůza! Ale co lepšího? ‚Byla to spíš terapie než láska a musím přiznat, že mi to v něčem opravdu pomohlo. Už nejsem zakletá do ublíženosti. Pocit viny, taky stud, že jsem podvedla Tebe, sebe i toho kluka, to všechno dohromady mě uzdravilo. Potřebovala jsem tu zkušenost, zní to hrozně, ale je to tak. Nikdy by ses to nedověděl! Bylo by to moje jediné bolavé tajemství, které by Ti nemohlo ublížit. Ale žijeme v zemi, kde člověk nesmí mít tajemství, protože když ho má, vezmou mu je a využijí.“¹²⁸ Příběh *Smolné knihy* i *Jak se dělá chlapec* tematizují pouze nevěru Pavly s Adamem, ani v jednom románu není zmíněna nevěra jiná, ať už Pavlina/ Xenčina, či Josefova/vypravěčova.

Jak už bylo několikrát výše zmíněno, román *Jak se dělá chlapec* byl napsán jako odpověď na *Smolnou knihu*, tedy odpověď na autorčinu obhajobu či vysvětlení

¹²⁷ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 12.

¹²⁸ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 533.

nevěry. Román *Jak se dělá chlapec* se začíná ve chvíli, kdy si Josef přečte Xenčín rukopis a zjistí, že mu byla nevěrná. Jestliže téma interrupce bylo velmi důležitým tématem *Smolné knihy*, tak téma nevěry je zase podstatné pro první část románu *Jak se dělá chlapec*. Vypravěč ve svých vzpomínkách surově odkrývá průběh jejich vztahu a soustředí se zejména na jeho sexuální podstatu: lidský charakter líčí skrze tělo a tělesnost. Přesně v duchu tohoto postupu kreslí i postavu Xeny – jako sebejistou, vulgární ženu ovládanou jedině chtíčem. Zároveň si uvědomuje, že tento pohled není zcela spravedlivý, neboť je ovlivněn žárlivostí. Vypravěč si však přesto nemůže pomoci, rána v jeho mužském egu je příliš hluboká. Líčení postavy Xenky vypravěčem a líčení postavy Josefa Pavlou má jeden společný rys – na svého partnera pohlížejí s despektem, pohrdají jím a využívají nejnítěrnější pocity a nejosobnější zážitky k tomu, aby toho druhého zranili a vyličili v co nejhorším světle. Patrné je to spíše v první části *Smolné knihy* a zejména pak v první části románu *Jak se dělá chlapec*. Pozoruhodné je, že vypravěč Xence vyčítá, že na každou knihu spotřebuje jednoho chlapa. Vaculík však již od *Českého snáře* na každou knihu „spotřebuje“ hned několik žen a i v románu *Jak se dělá chlapec* se kromě manželky a Xenky na konci objevuje studentka Naja, s níž se schází a která se stane o něco později protagonistkou jeho následující prózy *Loučení k panně*. Vypravěč se vyrovnává se zraněným egem a s tím, že vstoupil do příběhu jako postava románu, který může být špatně napsán a má pro něj nepřijatelnou pointu. To je pro vypravěče stejně důležité, bojí se neúspěchu takové prózy. Pocity zklamání a ublíženosti jsou hlavním leitmotivem první části knihy, kdy vypravěč zcela zaslepený žárlivostí nevnímá skutečnost reálně a na čtenáře působí jasným rozhodnutím, že na milenčině nevěře nenese žádnou vinu. Prezентuje se jako téměř dokonalý muž, který není pochopen a kterého Xenka po nevěře není hodna. Tento motiv dokonalosti a bezchybnosti je společný oběma textům. V obou románech jsou vypravěč či vypravěčka právě těmi, kterým se ubližuje, ke kterým je svět nespravedlivý a jejichž protějšek si od nich lásku nezaslouží, protože je nedokáže plně pochopit: „Musím se zřejmě smířit s tím, že nejen v tomto rukopise, ale v životě ona nevnímá, nepoznává ani nepřijímá všechno, co se já jí snažím

dávat.¹²⁹ „O to přece nejde.“ ,Tak o co jde?“ ,Že se i v těch základních situacích ke mně chováš úplně jinak, než potřebuju.“ ,Tak to sis měla najít jinýho chlapa, Pavlíno.“ ,Asi jo,“ řeknu suše a podívám se na chodník, jestli nějaký takový nejde kolem.¹³⁰

3.4 Téma sexuality

Téma sexuality a její explicitní zobrazování je prvkem, který mají romány společné a které navazuje na předešlé téma nevěry. Kontroverznost obou práz byla dána i způsobem, jakým popisují jejich autoři sexuální život postav. K této kontroverzi se vyjadřuje i většina literárních kritiků ve svých recenzích *Smolné knihy* i Vaculíkova románu. Detailní popisy sexuality Josefa a Xenky jsou velmi hustě zastoupeny v první části knihy *Jak se dělá chlapec*. Jedná se většinou o vyprázdňené popisy sexuálních aktů bez jakéhokoliv citu, což je dáno zejména zraněným egem Josefa, který se musí vyrovnat s nevěrou své milenky. Jiří Pechar využívá řecké mytologie jako analogii k Vaculíkově zobrazování sexuálních scén: „A tak se mi při četbě první části knihy, kde fyzická realita soužití muže a ženy je prezentována v podobě tak krutě obnažené, neodbytně vnucovala vzpomínka na proslulý výrok Hérakleitův o zdánlivé nestoudnosti oněch písní, které se zpívají o oslavách Dionýsových: ,Dionýsos, jemuž šílejí a slaví slavnost, je totožný s Hádem.“ Psychofyzický striptýz, jehož svědky jsme v první části knihy, je zajisté pro čtenáře na samé mezi snesitelnosti – a najde se asi leckdo, pro koho tuto mez bude překračovat. Má tedy rozhodně pramálo společného s přitažlivou laxností pornografie. [...] v protikladu k ní právě jeho šokující účinek zabraňuje iluzivnímu ztotožnění s protagonistou děje, jímž je tu vypravěč, a nutí nás k distanci, v níž zůstávají bdělé všechny schopnosti kritiky a mravního hodnocení.¹³¹ S Pecharovým tvrzením se lze plně ztotožnit, způsob, jakým Vaculík zobrazuje sexualitu, ve čtenáři vzbuzuje pocity nemorálnosti a do jisté

¹²⁹ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 117.

¹³⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 185.

¹³¹ PECHAR, J. *Pokračování experimentu*. Literární noviny, 1994, roč. 5, č. 6, s. 6.

míry i zhnusení. Tyto pocity by v sobě možná čtenář ani nebyl schopen rozpoznat, kdyby na něho sexuální scény nepůsobily tak strnule a nezúčastněně. Jde pouze o fyzickou aktivitu, která je zobrazena velmi barvitě, avšak škála citů, která by se s touto aktivitou mohla pojit, je šedavě mdlá a nevýrazná. Právě z tohoto důvodu sexualita¹³² ve Vaculíkově románu působí natolik skandálním dojmem. Přitahuje čtenáře voyeurskou obscenitou, velmi často používá vulgární urážky jako prostředku, jak se vyrovnat s partnerčinou nevěrou: „Uděláš to zas, kdykoli dostaneš chuť na neznámý ocas.“¹³³ Při snaze vystihnout živočišnost milostného vztahu s mladší partnerkou se uchyluje ke dvojsmyslům a metaforickým popisům, ze kterých je patrné, že i když prožívá sexuální vztah s mladou ženou, je si vědom svého věku a možností, které jsou značně omezené: „Pavla mu přišla ukázat, jak jí po stehně teče mlíčí. Bylo to zvířecky rozkošné, ale připadal jsem si jak blbec na potřebu.“¹³⁴

Pozoruhodným jevem je spojování sexuality s přírodními jevy, která jsou patrné již v *Českém snáři*. V partnerské krizi vypravěči nahrazuje milenku, která jej hodlá opustit, a jeho těsné spojení s přírodou se stává strůjcem několika metaforických úvah: „Vyjel jsem pak za město, do kopců, a octl se v ozářené nádherné kopcovině. Už jsem na to přišel: kopce jsou tu jako nahé. Působí na mě smyslně: vidím břicha, zadky, boky, ramena.“¹³⁵ Lenka Procházková se ve svém románu zobrazování sexuality nevyhýbá a je věrná svému autorskému stylu, který byl popsán výše, v samostatné kapitole. Jedná se zejména o záznamy dialogů a takřka filmové uchopení obrazu: „Ledový vítr si nás vzrušivě ohmátne, přilepí mi halenku na prsa a Josef si rychle sundá sako. [...] za sochou Němcové najdeme příhodnou lavičku. Skloním se, sevřu do dlaní přičku opěradla, zlatý

¹³² Vaculík v rozhovoru s Michaelem Špiritem o sexualitě v románu *Jak se dělá chlapec* říká: „Všichni ti ‚androši‘, co píšou o sexu, píšou o tom jako o prasáctví a jako prasata. To vůbec není literatura. Jak to, že nad tím, co každý dělá, se pak autor povyšuje a nkuví ošklivě? Sex? No a co? Tak se k tomu přiznám! Ta činnost je tak ušlechtilá, jak jsem já sám. A já jsem chtěl tímto těm prasákům vyrazit pero z ruky. Aby až to pero chytanou, aby pochopili, že nestačí napsat ‚kunda‘“

¹³³ VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8, s. 18.

¹³⁴ Tamtéž, s. 37.

¹³⁵ Tamtéž, s. 82.

přívěsek mi v rozkmitu cinkne o zuby. Mazurka v sále už asi skončila, ale nám pokračuje, otočím hlavu, nad pravým ramenem mám rozsvícená Hradčana, nad levým Národní divadlo. ‚Už je mi jasný, proč se dřív nosily dlouhý sukně,‘ šeptnu ve foyer, kde si potom uhlazujeme peří. ‚Proč?‘ ‚Přece proto, aby nebylo vidět, že to dámám teče do bot.‘¹³⁶ Popis pohlavního života Pavly a Josefa je zbavený jakéhokoliv kouzla. Bohuš Balajka ve své recenzi poznamenává, že: ‚Porce erotických intimít nepřevyšuje obvyklou dávku, jak je běžná v dnešní próze, snad jen překvapuje nahá sdílnost v románu, kde jsou hlavní účastníci veřejně známi, ale to už ponechejme na vkusu autorky.‘¹³⁷ Lze souhlasit s tvrzením, že porce erotických intimít nepřevyšuje svým množstvím další romány, avšak už nikoli se způsobem, jakým se autorka tohoto popisu ujímá. Scény nekorespondují s většinovým charakterem vyprávění a text ani ničím neozvlášťují. K popisu sexuálních scén se trefně vyjadřuje Šárka Halaštová: ‚Říká se, že prubířským kamenem spisovatelského umění je popis intimní milostné scény. A těch autorka hojně využívá. Ačkoliv – povětšinou lze jen stěží hovořit o intimítě. Nevyrovnanost hrdinek se samozřejmě odráží i v jejich pohlavním životě. Otevřenost a nepřikrášlenost, se kterou je nám jejich sex prezentován, se však zcela mívá účinkem. Není šokující realitou, spíše výlevem, který zpočátku vyvolá možná údiv, později už jen nudu.‘¹³⁸

Je nutno poznamenat, že ačkoliv jsou oba autoři v popisu sexuálních scén velmi otevření, neobjevují se ve *Smolné knize* žádné vulgární výrazy ve spojitosti se sexualitou, dokonce i neutrální výrazy jako sex či soulož jsou zde zastoupeny minimálně: ‚‚Co je?‘ ‚Málem jsi mi ho zlomila.‘ ‚To se nedá zlomit, není tam kost.‘ ‚Dá.‘ ‚A pak se tomu říká zlomené srdce?‘¹³⁹

¹³⁶ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 45.

¹³⁷ BALAJKA, Bohuš: *Pendant k Českému snáři?* Tvar, 1993, č. 1, s. 10.

¹³⁸ HALAŠTOVÁ, Š.: *Podivné lásky L. P. aneb Mělo to být jinak*. Literární noviny, 1992, č. 39, s. 4.

¹³⁹ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 298.

Při snaze postihnout komplexně téma sexuality v obou románech nelze opomenout popis sexuálního aktu Pavly a milence Adama. Lze z toho vypožorovat jistou změnu, která signalizuje rozdílnost vztahu Pavly k Josefovi a k Adamovi. Jedná se o odosobněný popis, z něhož jasně vyplývá, že ji nepojí s Adamem tak silné pouto jako s Josefem. Je to způsobeno zejména tím, že nepopisuje sexuální akt přímo, ale metaforicky jej zobrazuje jako běh, jízdu na kolotoči, závod: „Utíkáme bočními uličkami, slyším jeho zrychlený dech, poslední křižovatka a za ní už z mlhy vyrůstá alej Stromovky. Vedle v parku se točí kolotoče, vidím je přes plot a chci jít od nich dál, k úzkým cestičkám ještě mokrým po roztátém sněhu, ale netrpělivá ruka mě táhne k brance, za kterou připraveně vrčí lochneska. Nasedneme a už to jede, už to letí, v nejvyšším bodě se chci rozhlédnout, jenže oči mám zaváté rozcuhanými vlasy, rychlý skluz a hned zas stoupání, [...] už jsme zase dole, poslední zatačka. [...] Vyběhnem po schůdcích do tmy, dvířka se zacvaknou a vpředu naskočí hvězdný obdélník plátna. Maketa se trochu našikmí, zatížení při startu, takže se nadechnu do foroty a pak už rychle kloužeme kolem cizích světů. Ale co když si nás některý přitáhne a nepustí zpátky! Co potom? Pánbů tě potěš a mě též!“¹⁴⁰

¹⁴⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6, s. 364.

Závěr

Osobnost Ludvíka Vaculíka a do značné míry také osobnost Lenky Procházkové byly hybatelem mnoha událostí a činů, které v disidentském prostředí měly své významné místo a jejichž prostřednictvím se formoval kulturní život v zemi, jejíž režim nepřál svobodnému vyjadřování a v důsledku toho také literární tvorbě. Vaculíkova a posléze i Procházkové společenská angažovanost, která zahrnovala tvorbu samizdatové edice, sestavování anket, psaní scénářů a tvorbu filmů, způsobila, že oba spisovatelé tvořili součást velmi propojené disidentské společnosti, jejíž členové se navzájem dobře znali, a jak tvorba, tak mezilidské vztahy byly sdíleny a komentovány. Nebylo tomu jinak ani v případě obou spisovatelů, jejichž vztah byl v prostředí disentu věcí veřejnou a na počátku devadesátých let byla v literárních kruzích partnersko-spisovatelská „přestřelka“ mezi Lenkou Procházkovou a Ludvíkem Vaculíkem hojně diskutovaným tématem. Svědčí o tom poměrně velké množství recenzí, které byly v této práci hojně využívány.

Tato práce si kladla za cíl srovnat prózu Lenky Procházkové *Smolná kniha* a román *Jak se dělá chlapec* Ludvíka Vaculíka, ve kterých je výrazným spojovníkem milostný vztah jejich protagonistů. V rámci zvolené metodologie jsme postupovali následovně: po detailním prostudování obou knih jsme se zaměřili na předešlou tvorbu obou autorů, která měla za výsledek hlubší poznání autorského stylu jak Lenky Procházkové, tak Ludvíka Vaculíka. Takto nabyté informace byly shrnuty v kapitolách věnujících se autorskému stylu daného spisovatele se zvláštním přihlédnutím k tomu, jak a zda vůbec se autorský styl zkoumaných románů lišil od předešlé tvorby obou autorů. Zaměřili jsme se na problematiku postav a značnou část práce jsme věnovali způsobu, jakým jsou zobrazována ústřední témata (sexualita, nevěra, interrupce).

V případě *Smolné knihy* lze konstatovat, že se autorka drží reportážního způsobu, který je patrný v celé spisovatelčině literární produkci. Jejím záměrem bylo napsat fabulovaný román, který kombinuje realitu s fikcí. Avšak ve chvíli, kdy

se Procházková ocitá v rovině fabulace, opouští, podle názoru Pavla Janouška,¹⁴¹ pevnou půdu autobiografie a pokouší se do přirozeného toku věci vnést LITERATURU: zápletku (viz scéna s fízlem) a románovou kauzalitu. V tomto pokusu selhává a vzniká tak kniha, která obsahuje zdařilé, avšak často rozvleklé popisy situací, které mají pro vývoj příběhu pramalý význam. Lze namítnout, že jde o charakteristický rys, který se objevuje již v předešlých spisovatelčiných knihách. Jediným zásadním aspektem se *Smolná kniha* od předešlé produkce Lenky Procházkové liší. A sice tím, že vedle sebe a zároveň do kontrastu k ní je přikládán Vaculíkův *Jak se dělá chlapec*. Próza *Jak se dělá chlapec* svým uměleckým zpracováním *Smolnou knihu* v mnohém převyšuje. Pavel Janoušek k tomu podotýká: „Z hlediska čistě literárního je vítězství Vaculíkova románu nad románem Procházkové vítězstvím literatury hledající a formulující nad psaním ve stylu červené knihovny. [...] Leží před námi dvě knihy vzniklé ze stejné životní látky. První z nich je literárnější v tom slova smyslu, že se usiluje více naplnit tradiční představu fabulovaného literárního díla a pracuje s běžnými literárními postupy. Druhá naopak tyto postupy odvrhne a tvarově i sémanticky se opírá o typ textu neliterárního. Přesto tato druhá kniha ve výsledku vyznívá více jako literatura.“¹⁴²

V úvodu této práce bylo zmíněno, že poměr recenzí, věnujících se Vaculíkovi a Procházkové, je značně nevyvážený. Tato nerovnováha byla pro nás při procesu zkoumání podnětem pro nastolení otázky, na kterou v závěru práce vyvstává odpověď důležitá pro celou naši práci. *Smolná kniha* je téměř vždy posuzována v rámci recenzí a článků týkajících se románu *Jak se dělá chlapec*. Není s ní nakládáno jako se svébytným, nezávislým literárním dílem a ani v tom minimu recenzí, jež jsou věnovány *Smolné knize* jako takové, není nikdy odhlédnuto od osobnosti Ludvíka Vaculíka.

Lenka Procházková se v rozhovoru pro časopis Tvar, jehož část je uvedena v této práci, vyjádřila, že se necítí být zastíněna Ludvíkem Vaculíkem, avšak ze

¹⁴¹ JANOUŠEK, P. *Román proti románu*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 16, s. 1, s. 4-5.

¹⁴² JANOUŠEK, P. *Román proti románu*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 16, s. 1, s. 4-5.

závěrů, ke kterým jsme v této práci dospěli, je více než jasné, že *Smolná kniha* stojí zásadním způsobem ve stínu románu *Jak se dělá chlapec*.

Anotace

Autorka: Bc. Lucie Červenková

Katedra a fakulta: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Reflexe milostného vztahu v díle Ludvíka Vaculíka a Lenky Procházkové

Vedoucí diplomové práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Počet znaků: 115 082

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 65

Klíčová slova: Lenka Procházková, Ludvík Vaculík, Jak se dělá chlapec, Smolná kniha, Český snář, Česká literatura, Román proti románu, autenticitní literatura, klíčový román,

Anotace diplomové práce: Magisterská diplomová práce se zabývá reflexí milostného vztahu v díle Lenky Procházkové (*Smolná kniha*) a Ludvíka Vaculíka (*Jak se dělá chlapec*). Kniha *Jak se dělá chlapec* jakožto literární odpověď na román *Smolná kniha* nám poskytl možnost zkoumat, jak se daný milostný vztah zobrazuje v obou knihách. Práce je rozdělena do tří obsáhlejších kapitol. K reflexi je použit soubor tří témat, které považujeme z hlediska zkoumané látky za tematicky stěžejní. Vzájemně témata porovnáváme a za hojného využití dobových recenzí demonstrujeme rozdíly a podobnosti v zobrazení milostného vztahu v obou knihách.

Keywords: Lenka Prochazkova, Ludvik Vaculik, How to Make a Boy, The Black Book, The Czech Dreambook, Czech literature, Novel against the novel, authentic literature, Roman à clef (novel with a key)

Abstract: Master`s diploma thesis deals with the reflection of the love affair in the work of Lenka Prochazkova (The Black Book) and Ludvik Vaculik (How to make a boy). The book How to make a boy as a literary answer to the novel The Black Book gave us the opportunity to explore how the love affair is displayed in both books. The thesis is divided into three chapters. A set of three themes we considered as the most important for our thesis and for our resarch. We compare the themes together also by using a lot of period reviews and we demonstrate the differences and similarities in the love affair of both books.

Resumé

The subject of this diploma thesis is a comparison of the book of Lenka Procházková *Smolná kniha* and the novel *Jak se dělá chlapec* by Ludvík Vaculík, in which the protagonist's love affair is a significant link. The fact that there is a factual link between these books is significant and should be at the center of our interest. The novel *Jak se dělá chlapec* was written by Vaculík as a response to *Smolná kniha*, whose author was a long-time partner of Ludvík Vaculík.

The main theme of both books is the fatalism of a love affair of protagonists. In both cases, Lenka Procházková and Ludvík Vaculík, they are not surprised by the fact that both novels are built on a real basis and contain a considerable degree of autobiography.

This topic was chosen because, in our opinion, it was not very much explored. The literary response through such a large literary unit as the novel is not a common piece, especially when two writers at the time had relationship and their strong emotional interest was evident in their literary work.

The structure of the thesis consists of three large chapters, each of which is divided into smaller parts, with subchapters. The first two chapters are devoted to the book *Smolná kniha* and *Jak se dělá chlapec*. Both deal with specific issues within the novel.

The chapter devoted to *Smolná kniha* is subdivided into sub-chapters. The first subchapter offers a brief characteristic of the origin of the novel and its anchoring in the context of the period. The final subchapter within this is a part that characterizes the author's style Lenka Procházková. The chapter devoted to Ludvík Vaculík's novel *Jak se dělá chlapec* also deals with the characteristics of the novel, as well as the reasons that made this book ever written. The previous division into the subchapters is also followed here, after the passage dedicated to the figures follows the subchapter devoted to the structure of the novel and the final part again deals with characteristic of the author's style Ludvík Vaculík.

The third chapter, entitled *Román proti románu*, aims to evaluate the novels described in the previous two chapters and to emphasize themes that are important to both prose, but each presents them not only in a different way, but sometimes it

is a way that literally contrasts what was described in the second book. We focused on key topics for both novels, which are, in our opinion, sexuality, infidelity and abortion.

In the text, quotations from both books are widely used to best describe the nature of the time the story of both books is based on and, in particular, the atmosphere among the central protagonists. We also use a considerable number of period reviews, but it is important to note that there is a great inconsistency between the number of reviews that focus on the novel *Jak se dělá chlapec* and the review of the *Smolná kniha* that could be counted on the fingers of one hand. In the reviews and criticisms we deal with in the literary critique reception, we try to demonstrate the aspects in which the authors coincide or diverge. Then, on the quotations from reviews and criticism, we demonstrate how the title is evaluated and how we compare them.

Seznam použitých zdrojů

Primární literatura:

- JUNGSMANN, Milan. *Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře*. Praha: Torst, 1991. ISBN 80-900-149-5-X.
- PEKÁRKOVÁ, Iva. *Lenka Procházková - Zvonek a pak chorál*. Praha: Milenium publishing, 2010. ISBN 978-80-86201-72-6.
- PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Hlídač holubů: (Povídky z let 1983-1984)*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-7108-070-5.
- PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Růžová dáma*. Praha: Eroika, 2006. ISBN 80-86337-61-8.
- PROCHÁZKOVÁ, Lenka. *Smolná kniha* [online]. Praha: Eroika, 2009 [cit. 2017-10-13]. ISBN 978-80-86337-90-6.
- VACULÍK, Ludvík a Jitka UHDEOVÁ. *Český snář*. Vyd. 5., V nakladatelství Atlantis 3. Brno: Atlantis, 2002. ISBN 80-710-8233-3.
- VACULÍK, Ludvík. *Jak se dělá chlapec*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-710-8074-8.
- VACULÍKOVÁ, Madla. *Drahý pane Kolář--*. Praha: Arkýř, 1994. ISBN 80-204-0487-2.
- VACULÍKOVÁ, Madla. *Drahý pane Kolář-*. Ilustroval Jiří KOLÁŘ. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0823-1.
- VACULÍKOVÁ, Madla. *Já jsem oves: rozhovor s Pavlem Kosatíkem*. 2., dopl. vyd. Praha: Máj, 2012. ISBN 978-80-86643-49-6.

Sekundární literatura

- BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980. Ars.
- BÍLEK, A. P.: *Hledání jazyka interpretace*. Brno, Host 2003.

- BURIAN, Václav, Josef GALÍK, Lubomír MACHALA a Martin PODIVÍNSKÝ. *Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu*. Vyd. 1. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1990. ISBN 807067180.
- DOKOUPIL, B. *Slovník českého románu 1945-1991*. 1. vyd. Ostrava: Sfinga, 1992. 314 s.
- HANÁKOVÁ, Jitka. *Edice českého samizdatu 1972-1991*. 1. vyd. Praha : Národní knihovna České republiky 1997, 368 s.
- HOLÝ, J. *Možnosti interpretace*. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2002. 293 s.
- HOZNAUER, M. *Ludvík Vaculík*. 1. vyd. Praha: Komenium, 1990. 36 s.
- CHURANĚ, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. vyd. Praha : Libri 1994. 687 s.
- JANOUŠEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-7243-014-9.
- LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem*. 1. vyd. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2002. 355 s.
- RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. 1. vyd. Brno: Host, 2001. 174 s.
- STANZEL, F. K. *Teorie vyprávění*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. 327 s

Periodické zdroje:

- BALAJKA, B. *Pendant k Českému snáři*. Tvar, 1993, roč. 4, č. 1, s. 10.
- BÍLEK, P. A. *Čtenářské zповědi nad Vaculíkovým Českým snářem*. In *Nové knihy*. Praha: Torst, 1992, s. 2.
- CVIKOVÁ, J. *Z intimity maskulinizmu*. Mosty, 1994, roč. 3, č. 29, s. 12.
- ČERVENKOVÁ, Jana. *Jak se dělá Vaculík*. *Nové knihy*, 1995, č. 13, s. 10.
- EXNER, M. *Otazníky nad Českým snářem*. Tvar, 1991, roč. 2, č. 20, s. 4-5.
- FUCHS, A. *Jak se dělá chlapec aneb Vaculík*. *Československý týdeník*, 1994, roč. 6, č. 1, s. 2.

- HALAŠTOVÁ, Š.: *Podivné lásky L. P. aneb Mělo to být jinak*, Literární noviny, 1992, č. 39, s. 4.
- HVÍŽĎALA, Karel. *Causa Ludvík Vaculík*. Reflex, červenec 2006, č. 29, s. 58-61.
- HYBLER, Martin. *Intimní pseudoromány Procházkové a Vaculíka*. In: POKORNÁ, Terezie. *Kritická příloha Revolver Revue*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1995, s. 40-43. ISSN 1211118X.
- JANOUŠEK, P. *Román proti románu*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 16, s. 1, s. 4-5.
- JANOUŠEK, P. *Vaculíkova smolná Nesmrtelnost*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 5, s. 1.
- JANOUŠEK, Pavel. *Logo Vaculík aneb Deník a korespondence jako pokleslá literatura pro vzdělance*. Tvar, 1. 6. 1995, roč. 6, č. 11, s. 11.
- JUNGSMANN, M. *Autoportrét slovenského intelektuála*. Literární noviny, 1992, roč. 3, č. 36, s. 4.
- JŮZL, Jindřich - DVOŘÁK, Joachim. *Indián Ludvík Vaculík*. Labyrint revue, 1993, roč. 3, č. 6, s. 4.
- KARFÍK, V. *Pravdu, i kdyby jí mělo být peklo!* Literární noviny, 1991, roč. 2, č. 14, s.5.
- KARFÍK, Vladimír. *Autentičnost a forma*. In: *Prostor: nezávislý časopis*. 1993, roč. 4, č. 24, s. 24-26. ISSN 0862-7045.
- KAUTMAN, F. *Ludvík Vaculík: spisovatel toho jména*. Lidové noviny, 1992, roč. 5, č. 1, příl. Národní 9, č. 1, s. 3.
- KLIMENT, Alexandr. *Neschůdný člověk*. Literární noviny, 24. července 2006, roč. 17, č. 30, s. 16.
- KOSATÍK, Pavel. *Hlavní vaculíkovská otázka*. Lidové noviny, 22. 7. 2006, roč. 19, s. 13.
- KRATOCHVÍL, J. *Konečně zas Vaculík!* Moravské noviny, 1991, roč. 2, č. 4, s. 10.
- KRATOCHVIL, Jiří. *Nesmrtelný chlapec*. Literární noviny. 1994, roč. 5, č. 11, s. 1-6.

- *Ludvíka Vaculíka sny a skutečnost*. ČERNÝ, Jiří. Eseje o české a slovenské próze. Praha: Torst, 1994, s. 185-186. ISBN 80-85639-21-1.
- LUKEŠ, E. *Trápení starého Werthera*. Tvar, 1994, roč. 5, č. 2, s. 19-20.
- LUKEŠ, J. *Kniha Josefova čili Probuzení*. Lidové noviny, 1993, roč. 6, č. 280, příl. Národní 9, č. 47, s. 2.
- LUKEŠ, J. *Láska za časů StB*. Lidové noviny, 1991, roč. 4, č. 230, s. 11.
- MACUROVÁ, Naděžda. *Síla psát a žít: Rozhovor s Lenkou Procházkovou*. Tvar. 1994, č.5, s. 5-6.
- PECHAR, J. *Pokračování experimentu*. Literární noviny, 1994, roč. 5, č. 6, s. 6.
- PECHAR, Jiří. *Nad knihami a rukopisy*. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-721-5000-6. s. 214
- PECHAR, Jiří. *Vaculíkova antižurnalistika*. Literární noviny, 2002, č. 17, s. 8.
- PECHAR, Jiří. *Vaculíkova konfrontace s vlastní minulostí*. Literární noviny, 6. 7. 1995, roč. 6, č. 27, s. 6-7.
- PEŇÁS, Jiří. *Psát si svůj osud: Nad knihou Ludvíka Vaculíka Jak se dělá chlapec*. Lidová demokracie. 1994, roč. 50, č. 2, s. 9.
- POHORSKÝ, M. *Starý mladý muž*. Expres magazín, 1991, roč. 3, č. 11, s. 12-13.
- POHORSKÝ, M. *Vaculík „made“*. In Nové knihy. Praha: Torst, 1993, s. 1.
- SOLDÁN, L. *Jak rodí chlap*. Svobodné slovo, 1993, roč. 49, č. 290, s. 8.
- ŠPIRIT, Michael. *V životě jsem hrdinou nebyl, tak jsem si to aspoň zapisoval*. In: POKORNÁ, Terezie. Kritická příloha Revolver Revue. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1995, 40.-43. ISSN 1211118X.
- ŠPIRIT, Michael. *Vaculíkova nelítostná sebeanalýza*. In: Kritický sborník: Revue pro literaturu, umění a filosofii. 1994, roč. 14, č. 4, s. 68-70.
- ŠTOLBA, J. *Bouřlivý otec, bouřlivý syn*. Literární noviny, 1994, roč. 5, č. 6, s. 7.

- ŠVANDA, P. *Podivné lásky L. Vaculíka*. Lidová demokracie, 1994, roč. 50, č. 2, s. 9.
- VERECKÝ, Ladislav. *Ludvík Vaculík. Píseň musí být jako boty: krásná a užitečná*. Magazín DNES, 4. 1. 2007, roč. 14, č. 1, s. 20-23.
- VERECKÝ, Ladislav. *Svět podle Vaculíka*. Magazín Dnes, březen 2002, č. 13, s. 32-38.
- VLAŠÍN, Š. *Sex po valašsku aneb Muka žárlivosti*. Naše pravda, 1994, roč. 4, č. 2, příl. Pecka, č. 2, s. 4.
- VLAŠÍNOVÁ, D. *Osudová láska očima ženy*. Brněnský večerník, 1993, roč. 3, č. 7, s. 7.
- ZGUSTOVÁ, M. *Terén těla a duše*. Literární noviny, 1993, roč. 4, č. 50, s. 6.